

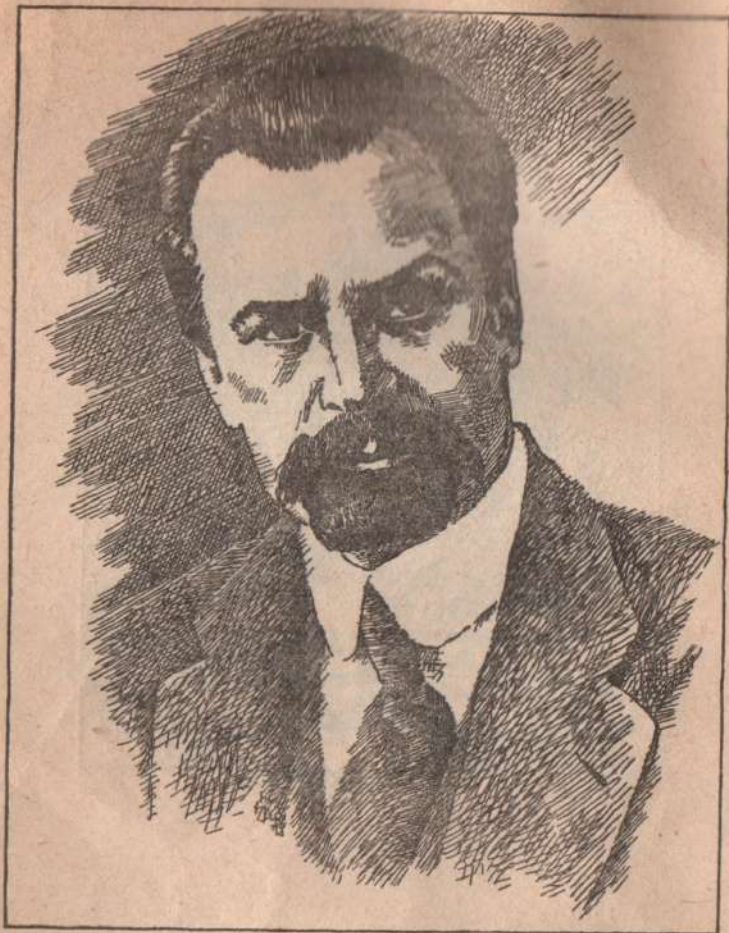
ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО

ФЕДЬКО-
ХАЛАМИДНИК

17. XII. 919.
cu. Crane

В. Винниченко

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО

**ФЕДЬКО-
ХАЛАМИДНИК**

ОПОВІДАННЯ

Для молодшого та середнього
шкільного віку

Художник
ЛЮДМИЛА ГЛІЧИНЬСКА

КИЇВ «ВЕСЕЛКА» 1991

Творчість В. К. Винниченка (1880—1951) — яскраве, неповторне явище української літератури. Талант Винниченка М. Коцюбинський назвав «дорогим скарбом нашого народу».

До найкращої частини творчої спадщини Винниченка належать його оповідання про дітей. Гостросюжетні, яскраво-барвисті за своєю художньою формою, вони написані з позицій соціальної справедливості. Їхнім достоїнством є також незвичайна пластичність, зримість зображуваного, глибоке проникнення в дитячу психологію, розмаїтість характерів маленьких героїв.

У 20-х роках твори Винниченка були широкопопулярні, входили в усі українські читанки і хрестоматії. Після довготривалої перерви вони повертаються до сучасного читача.

Редактор В. Й. Клічак

*Текст друкується за виданням:
Винниченка В. К. Намисто.—
К.: Веселка, 1989.*

4803640101—206 БЗ—14—11.91
В М206(04)—91
ISBN 5-301-01338-6

© Видавництво «Веселка», 1991
© Людмила Ільчинська,
ілюстрації, 1991

ФЕДЬКО- ХАЛАМИДНИК

Це був чистий розбишака-халамидник.

Не було того дня, щоб хто-небудь не жалівся на Федька: там шибку з рогатки вибив; там синяка підбив своєму «закадишному» другові; там перекинув діжку з дощовою водою, яку збирали з таким клопотом.

Наче біс який сидів у хлопцеві! Усі діти як діти — граються, бавляться, тихо, лагідно. Федькові ж неодмінно, щоб битися, щоб що-небудь перевернути догори ногами! Спокій був його ворогом, з яким він боровся на кожному місці.

Наприклад, таке. Ліплять хатки з піску. Перед будинком, де жив Федько, була незабрукована вулиця і там завжди грузли в піску коні. Після дощу цей пісок ставав липким і вогким — для будування хаток нема краще. Поставиш ногу, обкладеш її піском і виймай потихеньку. От і хатка. Хто хоче, може навіть димаря приробити. Коло хати можна тин виліпити, а за тином натикати сінинок — і сад є.

А між хатками іде вулиця. Можна в гості ходити одне до одного.

Федько теж ліпить. Але раптом встане, подивиться-подивиться і візьме та й повалить усе чисто — і своє, і чуже. Ще й регочеться.

А як хто розсердиться або заплаче, так і штовхана дасть. Битись з ним і не пробуй — перший по силі на всю вулицю. Враз тобі дасть підніжку, зімне, насяде і пита:

— Ну? Наживсь на світі? Говори!

Як той каже, що наживсь, то милує; а як пручається — іще б'є.

Або пускають хлопці змія.

Плац великий — ні будинків, ні магазинів, розбіглись є де. І вітер там раз у раз найкращий.

От заносять змія.

Федько сидить у себе на воротях, як Соловей-Розбійник на дереві, і дивиться. Він усе любить або по кришах лазити, або на воротях сидіти. Ворота високі, і там ніби скринька така зроблена. У тій скриньці й засіда Федько.

— Пускай! — кричить той, що держить.

Змій виривається, але зразу ж козирає і б'ється об землю.

Федькові досадно: дурні, хвіст короткий! Але він сидить і не кричить нічого. Його думка зовсім інша.

Хлопці догадуються і прив'язують до хвоста ганчірку. Тоді змій плавно й легко здіймається вгору. Приємно держати його! Вітер чудесний, тільки розсотуй нитки та дивись, щоб на вузликах добре зв'язані були. Змій кокетує і хитає головою то в той бік, то в другий, наче комусь шепче щось на вухо то з одного боку, то з другого. А як дирчітки ще начеплені, аж дух радіє! Цілий день би стояв, та держав, та дивився вгору. Небо високе-високе, синє та холодне. А змій у ньому білий-білий, хилитається, хвостом злегка водить, наче пава, наче йому душно і він ліниво обмахує себе віялом. І ледве-ледве чутно ллється од нього дирчання дирчаток. Не тільки бачиш, а й чуєш. Так наче Гриць або Стьопка там угорі і тягне за нитку, балується там і дирчить вниз.

Нитка вже дугою пішла. Ех, погано путо зроблено! Як добре зробити путо, нитка не дасть дуги. Ну та нічого — розсотуй далі.

Нитка ріже руку, але то дурниця. Змій усе далі й далі в'ється в небо, стає менше та менше.

— Телеграму давай!

Пускається телеграма. Біленький папірчик націплюється на нитку і підсовується трошки вгору. Вітер підхоплює — і пішла телеграма. Ось зачепилась за вузлик і пручається; виривається, от трохи не крикне вниз: «Не пускають!» Але тут треба шарпнуть нитку. Вітер знов підхоплює, і попливла знову вгору біла вісточка. Ось уже вона недалеко, вже вона в тому місці, де навіть Гаврик не може бачити нитки. Ось-ось змій прочитає телеграму.

Але тут усі разом чують крик і переводять очі з змія на землю. Іде Федько. Іде і кричить. Він міг би підійти тихенько, так що й не почув би ніхто, але Федько того не любив. Він ще здалеку кричить:

— Ану, гей там, давай сюди змія!

Буде однімати. Федько іде змія однімати.

Руки в кишені, картуз набакир, іде, не поспішає. Але тікати і не пробуй, Федько усяку собаку випередить.

Хлопці починають швидко зсотувати нитки. Але що то допоможе?

— Давай змія! — підходить ближче Федько.

Гаврик кривить губи і хмикає. Стьопка зблід, але хутко зсотує нитки, зиркаючи на Федька.

Спірка піднімає з землі камінь і кричить:

— Ану, підійди! Ану!

Але Федько навіть рук не виймає з кишень і таки підходить.

— Давай сюди змія!

Тут він уже виймає руки з кишені, бо Спірка затуляє собою Стьопку і піднімає руку з каменем. Але сам Федько каменя не шукає, він тільки дивиться за Спірковою рукою.

— Даєш змія?

— А це твій змій?

— Одніму та й буде мій.

— Овва! Задавака! Так і провалю голову, тільки підійди.

— Ану, бий!

Федько навіть груди підставляє, так наче йому тільки того й хочеться, щоб його вдарили каменем. Чуб йому стирчком виліз з-під картуза, очі хутко бігають.

А Стьопка зсотує, а Стьопка зсотує! Змій тільки диркає далеко вгорі та шарпається і не розуміє нічого, що там сталося внизу, чого його так скоро тягнуть назад.

— Ну бий же! Ех, ти! — боїться... Я он без каменя, на вас трьох.

— Льонька, Ва-а-сько! — раптом кричить Спірка. — Сюда-а!.. Федько змія однімає!

Але Федько вмить зривається з місця, налітає на Спірку, ловко підставляє ногу й кидає його на землю. Тут же підскакує до Стьопки, хапає нитку і рве її до себе. Нитка тріскає, змій диркає. Гаврик плаче, а Федько намотує нитку на руку і помалу задом іде додому. Вигляд у нього гордий, Спірка й Стьопка кидаються на нього, очі аж горять, шпурляють каміння, але Федько тільки угинається й регоче.

— Халамидро! Ну, не попадайся ти на нашій вулиці! Босьявка! Зараза!

А Федько все йде та й іде. Змій уже його.

Але тут, буває, візьме й зробить несподіване. Коли вже хлопці далеко і не можуть йому нічого зробити, він раптом вертається і віддає змія. Навіть принесе ще своїх ниток і дасть.

— На твого змія! Думаєш, мені він потрібний? Схочу, зроблю з цілого листа. Тато з типографії принесе червоної бумаги, так он якого зроблю...

Але так не часто буває. Частіш кінчається тим, що хлопці біжать додому, жаліються, а їхні тато

чи мама ідуть до Федькової матері і теж жаліються. А Федькові ввечері вже прочуханка. Але й тут Федько не як усі діти поводитьься. Він не плаче, не проситься, не обіщає, що більше не буде. Насупиться і сидить. Мати лає, грозиться, а він хоч би слово з уст, сидить і мовчить.

Приходить тато з роботи. Він стомлений і сердитий. Руки сиві од олива літер, які він складає в друкарні. Щоки теж ніби оливом налиті, худі-худі, а борода на них така рідка, що видно крізь неї тіло.

— Що? Вже знов? — питає він, глянувши на Федька.

Федько ще більш насуплюється й починає колупати пальцем кінець столу. А мати розповідає.

— Правда то? — питає батько у Федька.

Федько мовчить.

— Кому ж я говорю?! Правда те, що мати каже?

— Правда, — тихо одмовляє Федько.

— Скидай штани.

Федько мовчки встає, скидає штанці й чекає, похиливши голову.

Батько здійма з себе ремінь, кладе Федька на стілець і починає бити.

Федько здригується всім тілом і шарпа ногами.

— Лежи!! — кричить батько.

— А кляте ж яке! А кляте! — сплескує руками мати. — Хоч би ж попросило тата, хоч би заплакало. Камінь, а не дитина! Сибіряка якийсь...

Вибивши «сибіряку», батько вийма з кишені дві або три копійки й дає йому.

— То тобі за те, а це за те, що правду говориш...

Федько витирає сльози, що виступили з очей, бере гроші й ховає в кишеню. Він за ремінь не сердиться — він розуміє, що так і треба. Але й три копійки бере, бо справді не брехав. Якби він схо-

тів, то міг би одбрехатися, але Федько брехати не любить.

Не любить також Федько й товаришів видавати.

Батько й за це Федька хвалить, а мати так само сердиться.

— Так-так, потурай йому, давай йому гроші, давай. Він навмисне робитиме бешкет, щоб правду сказати. Розумний батько, вчить сина. Замість того щоб повчить його за те, що покриває других, він хвалить...

— Нічого, стара... За все бити не можна. За що бити, а за що й хвалити...

— Так-так! Хвали його, хвали...

А найбільше Федькові доставалося за Толю. Толя був син хазяїна того будинку, де вони жили. Це була дитина ніжна, делікатна, смирна. Він завжди виходив на двір трошки боязко, жмурився від сонця й соромливо посміхався своїми невинними синіми очима. Чистенький, чепурненький, він зовсім не мав нахилу до Федькових забав. Але цей халамидник неодмінно спокушував його, і бідненький Толя приходив додому задрипаний, подраний, з розбитим носом. Мати його, жінка чула й теж делікатна, трохи не вмлївала, бачачи таким свого Толю.

— Де ти так убрався?! Хто тебе так? — жахалась вона.

Толя плачучи казав, що він не винен, що Федько призвів на те.

У той же вечір батько Федьків допитував уже «сибіряку»:

— Ти лазив з Толею драть горобців?

— Лазив.

— Ти порвав йому штанці?

— Він сам порвав. Не вмїє лазити, а береться.

Хай не лізе.

Але тут вмїшувалась мати:

— Та як ти смїєш так говорити? То дитина

благородна, ніжна, а ти, мужиченя, з ним так, як із Стьопкою. Та через тебе нас з квартирі виженуть... Щоб ти не смів підходити до нього, мурло ти репане. З свинопасами тобі гратись, а не з благородними дітьми. Нещастячко ти мое! І за що мене бог покарав таким сибірякою... А батько нічого йому й не скаже, роби, синку, що хочеш, бий дітей, хай нас виженуть з квартирі...

Батько мовчить і хмуρο дивиться в вікно. Надворі вечір. З вікон хазяйського дому ледве чутино вибиваються звуки ніжної музики. Тепло і затишно там. Батько Толин десь походить собі по просторій хаті, задумливо слухаючи музику. Тут же, мабуть, Толя, чистенький, ніжний, з щічками, як проскура. Мати грає. Ні сварок у них, ні бруду, ні клопоту. Пожилці їм знесуть плату за квартири, мужики за землю грошей привезуть. Їх ніхто не вижене з квартири, хоч би Толя як обидив Федька.

— Скидай, сучий сину, штани! — раптом грізно звертається батько до Федька.

Федько спідлоба дивиться на тата.

— За віщо? — ледве чутино питає він.

— За те, що водишся з благородними дітьми. Я тобі, паршивцю, скільки раз казав: не смій з панамі водитися. Не кумпанія вони тобі.

— Та я з ним не водюсь, він сам лізе.

— Жени його під три чорти од себе... Яка він тобі кумпанія?.. Лягай!

Федько лягає, але батько так б'є, що мати зостається зовсім невдоволена.

А на другий, третій день Федько знов спокушає Толю. І спокушає якраз у такий момент, коли ні одному чоловікові в голову б того не могло прийти.

Скажемо так. Надворі буря, дощ ллється з неба такими патьоками, наче там тисячі Федьків перекинули тисячу діжок з водою. Хмари аж сині, кошлаті, так і розрізують їх зеленяві блискавки.

Грім тріскає з такою силою, що аж посуд дзвенить у шафах.

Толя, притаївшись біля вікна, дивиться на вулицю. Пусто, нема нікого, все поховалось. Тільки з гори біжить цілий потік брудної води з бульками. Дощ січе воду, камінь, стовпчика. З ринв цілі водоспади спадають в палісадник. Темно, сіро, страшно. Мама у себе в покої лежить з пов'язаною головою — вона не виносить бурі і завжди хворіє.

Толя теж заховався б кудись, але мама заборонила йому сидіти біля вікна і через те Толі страшенно кортить ще посидіти й подивитись.

У, який буйний та брудний потік біжить по вулиці! І де він береться завжди?

Трах-тах-тах! — лускає грім, і лампа в їдальні дзвенить.

Толя тихенько хреститься й блідніє, але од вікна одійти не може.

І раптом він бачить щось надзвичайне. На вулиці, в самому потоці, під дощем, мокрі, без шапок бредуть Федько, Стьопка і Васько. Вони позакачували штанці аж до живота, пацають ногами, сміються, щось, видно, кричать. Їм весело і любо! Вода, мабуть, тепла, як душ у бані, так і обливає їх. Ось Федько підставляє лице під дощ, ловить краплі ротом. Які у них смішні мокрі голови!..

Васько щось найшов у воді. Що то?.. Підкова. Федько ховає в торбинку. Вони назбирають гвіздків, підків, залізячок! А Федько раз найшов навіть п'ять копійок!

Толя стає у весь зріст на вікні і маха руками, щоб його побачили. Але хлопці не дивляться на вікно. Вони пацають ногами, бовтаються, грім тріщить у них над головами, але їм то й за вухом не свербить. Хмари над ними такі страшні, що дивитись моторошно, а їм те якраз і мило — дощ, значить, ще довго буде.

Ось вони пританцьовують, мабуть співають:

Іди, іди дощику,
Цебром,
Цебром-цебрицею
Над нашою пшеницею.

І дощ іде їм на голову, на плечі, на руки. Сорочки поприлипали до тіла, потік біжить-біжить, грім тріщить.

Але Толі грім уже не страшний. Толя й сам би побіг на вулицю. Він ще дужче маха руками, але постукати боїться, бо мама почує.

Нарешті Федько помічає Толю і починає махати рукою, закликаючи до себе. Васько і Стьопка теж вимахують, показують підкови, гвіздки, пацають ногами, підскакують. Васько падає і сідає просто в воду, Федько й Стьопка регочуться, а Васько за ними.

Толя раптом зістрибує з вікна, швидко скидає черевички, закачує штанці і тихенько вибігає в сіни, з сіней на ганок. На ньому бархатові курточка й штанці — жалко їх. Але хлопці вже коло ганку і кричать:

— Іди, не бійсь! Дощ теплий.

— Та йди! От баба, мнеться... Раз-два!

Толі холодно і страшно, але він не хоче, щоб його звали бабою. Він сходить з ганку і обережно йде до хлопців. Ніжні, випещені ніжки його спотикаються, брудний потік залива бархатові штанці, дощ ураз вимочує акуратно зачесане волосся і курточку. Спершу від цього холодно, але потім робиться так славно, мило. Толя од приємності аж вищить і паца ногою по воді. Хлопці теж кричать і, схопившись за руки, біжать униз. Толя посередині.

Ввечері Толя хворий, гарячий лежить у постелі, а Федька кладуть на стілець і луплять.

Наставала весна. Сніг зробився жовтий і брудний, а лід на річці такий, як намочений цукор.

Потім почали текти річечки по вулицях і стала парувати земля на сонечку.

Раз під вечір Стьопка, Грицик, Спірка та інші хлопці пускали кораблики по вулиці.

У цей час вийшов Толя на ганок і дивився на них. Він сам не пускав, бо йому строго заборонено було гратись з вуличними хлопцями, але стояти на ганку можна було.

Раптом звідкись прийшов Федько. Кожушок його був весь мокрий, чобітки аж порижіли од води, шапка в болоті. Але він весь саяв і махав величезною палицею, яка була вдвоє більша за нього.

— Хлопці! А де я був! — закричав він ще здалеку.

Всі кинули кораблики й підбігли до нього.

— А де? А де?

Федько ловко заткнув палицю в купу мокрого снігу, зняв шапку і витер піт.

— Ху! От так наморився, братця! Ну, так і робота була.

— Та де ж ти був? Яка робота?

— На річці був. Там таке-е!.. Крига йде страшна. Базарний місток знесла к бісу. Он як! Ми ловили дошки... Я такого дуба витягнув, що ой-ой-ой!

Хлопцям аж дух захопило... А вони й не знали!

— Та брешеш? Правда?

— Піди подивись. Сидять тут, кораблики пускають... Я завтра у школу не піду, зранку на річку збираюсь...

— Як у школу не підеш? А батько?

— От штука! Візьму та й не піду. Здоров, Только!

Толя чув цю розмову, і йому страшенно кортіло розпитатись, як там на річці крига йде.

Але він терпить не міг, як йому цей Федько говорив «Толька». Наче він йому товариш.

Толя одвернувся й нічого не сказав, немов не чув Федька. Але так було цікаво послухати, як крига йде на річці, що він зараз же повернувся знов і сказав:

— Здоров! Ти був на річці?

— Був.

— Здорово йде?

— Біжи подивись, як мама пустить,— по-сміхнувся Федько й одвернувся від Толі.

Толя почервонів — як він сміє насміхатись, мурло погане! Як пожаліється татові, йому зададуть!

А Федько розказував тим часом далі:

— Вся річка йде. Страшенно так суне та тріщить... А наро-о-ду на березі повно! Один хлопець хотів поїхати на кризі, та злякався, а я завтра поїду.

Толя хотів іти додому, але, зачувши ці слова, навіть зійшов униз до хлопців.

Хлопці теж були вражені — от скажений цей Федько! Там десь дивитись страшно, а він полізе туди.

— Та на саму кригу полізеш?

— А то ж куди! От і палиця вже є,— показав Федько на застромлену палицю.— Весело на кригах! Я бачив, як торік їздив Антошка... Та я тоді не достав палиці... Гайда завтра разом? Га?

Спірка й Стьопка почухались: у школу треба.

— Е, в школу! Один день пропустимо, от біда велика!

Толі страшно було слухати такі розмови, але він не мав сили одійти.

Хлопці почухались і таки рішили йти завтра до річки. Умовились, що всі троє зйдуться на цьому самому місці рівно о восьмій годині.

Коли Федько прийшов на другий день на призначений пункт, він застав там Спірку, Стьопку і... Толю. Толя був увесь закутаний у шарфики,

з-за яких визирав тільки кінчик носа та оченята. Оченята йому були якісь чудні, не то винуваті, не то злякані.

Федько Толі здивувався.

— А ти чого? Може, теж з нами?

Толя трошки почервонів і сказав:

— Я тільки підійду подивлюсь, а потім піду в школу.

— Іди дивись,— згодився Федько і почав витягати з снігу палицю. Він її сховав туди ще вчора ввечері.

Палиця чудесна була! На кінці гостра, ще з гвіздком, як устромиш у кригу, не посковзнетесь. Книжки Федько прив'язав собі на живіт і закрив кожушком. Смішно було дивитись, що він став такий пузатий.

— Наче твій тато...— сказав Спірка Толі.

То була правда, сам Толя це бачив, але йому все ж таки досадно стало. «Тато»... Зовсім не «тато», а «папа». А потім, що ж тут такого, що у його папи більший живіт, ніж у їхніх тат? Бо його папа багатий, от і все.

Толя їм нічого все ж таки не сказав, він був хлопчик делікатний, вихований. Федько, той, якби зачепили його тата, зразу б грубості почав говорити, а то й битись поліз би.

А Толя навіть щось сказав до Спірки. Але Спірка не чув, бо вони в той час підійшли до спуску з гори. Тут уже не до балачок — стало видно річку. Поводі ще не було, але яка стала чудна річка! Вся сіра, покопирсана, ряба. На березі комашнею стоять і ходять люди. Сонце хитро виглядає з-за парового млина. Галки кудись летять довгими рядами і кричать. А як блищить кінчик хреста на Богоявленській церкві! Ух, гарно!..

— Ану, навипередки! — раптом закричав Федько і як вихор зірвався з місця.

Стьопка й Спірка заверещали й побігли за ним.

Толі теж хотілось і заверещати, і побігти, і навіть фицнути так само ногою, як зробив Стьопка. Але він того не міг зробити: кричати на вулиці не личить благородним дітям, бігти ж трудно, бо кожушок його такий довгий та тяжкий, а на ногах глибокі калоші. Та ще на спині ранець із книжками.

Толя тільки дивився, як миготіли ноги Спірки та Стьопки. Ось Стьопка загубив книжки. Зупинився, підхопив, знов фицнув і полетів за передніми.

Толя нагнав їх аж коло самої річки. Зблизька річка здавалась ще чуднішою. Видно було, як помалу, тяжко йшла крига. Лід тріщав, лускався, крижини лізли одна на одну, чисто було схоже на те, як женуть великий гурт волів. Вся сіра маса худоби сунеться помалу, але деколи один віл вилізе на другого і тоді в тому місці починається гармидер, воли залізають один на одного, стоять, крутяться, аж поки ті, що почали гармидер, не проштовхнуться наперед.

По всьому березі стоїть народ. Хлопці живчиками просуваються поміж дорослими і безперестанку кричать дзвінками, веселими голосами. Скільки тут школярів, які завтра скажуть учителю, що їм у цей день «голова боліла» і вони не могли прийти в клас!

А річка все суне і суне вперед. Крижини з мокрим рипом труться одна об одну. Вони такі поважні та старі, аж жовті. Звідки вони припливли сюди? І куди попливуть? От сісти б на одну з них і їхати на ній десь далеко-далеко. Кругом другі крижини, їх треба одпихати, щоб не лізли на цю, а то як налізуть, то потоплять. Добре, як встигнеш перестрибнути на другу, а як шубовснеш у воду. А вода, ух, чорна, глибока та холодна, аж пищить.

Але знаходяться смільчаки, що стрибають на

крижини і їдуть на них якийсь час. Десятки хлопчачих очей з заздрістю слідкують за молодцями. А молодці візьмуть та ще й ногами потопаять по льоду, от, мовляв, крига яка, не провалиться. Деякі з них перестрибують на другі лідяки і навмисне зупиняються на самому кінчику над чорносиньою, густою водою.

— Ану, ти там! Хочеш раків половить? — кричить хто-небудь з дорослих на молодця. — Злізай на берег!.. Шубовсне в воду, витягай його...

Молодець ніби не чує, але, потопавши на кризі, сходить на берег.

Толя часто подивлявся на Федька: ну, що ж він не йде на кригу. Федько щось говорив Стьопці й Спірці і показував на річку головою.

Толя підійшов ближче і почав слухати.

— ...А то що! Стрибають тут... — говорив Федько. — Подумаєш, яка штука. Ні, нехай хто на той бік по кризі перейде, от буде герой!

— Ну, на той бік! — покрутив головою Стьопка. — Як затре кригою, що будеш робити?

— А ти на другу! — блиснув очима Федько. — А з тої ще на другу!.. От зроби так! Зробиш? Га?

— А ти зробиш?

— Може, й зроблю...

Толі страшенно хотілось подивитись, як Федько буде стрибати з крижини на крижину. Він пострибає і, розуміється, злякається й почне плакати; його знімуть з криги, а всі потім будуть з нього сміятися. Хай не задається.

— Нізащо не зробиш! — сказав Толя Федькові, киваючи на річку.

Федько мовчки подивився на нього й нічого не сказав. А Толя бачив, як у Федька навіть губи побіліли, а очі стали такі чудні, гострі, коли він вдивлявся в кригу. Ага! Мабуть, боїться.

— Ану, спробуй! — знов сказав Толя. — Ти ж хвалився, що будеш їздити на крижинах. Ану!

А крижини сунули та сунули. Іноді вони розривалися, і між ними робилась чорна, страшна латка води. У тій воді пливла солома й трісочки. І солома, і трісочки крутились і десь зникали — так вертіло там воду.

— А давай об заклад, що перейду на той бік! — умить звернувся Федько до Толі.

— Ба не перейдеш!

— Ну давай! Об що йдеш? Як перейду, даси мені свій ніжик, що з костяною ручкою. А як не перейду, я тобі дам свого чижика. Хочеш?

Толі зовсім не хотілось чижика — навіщо йому чижик? — але він згодився.

— Ну добре! Давай руку. Спірка, перебивай.

Спірка перебив, і Федько став тісніше підперізуватись, оддавши Стьопці свої книжки.

— Тільки ви мовчіть... — тенором сказав усім Федько. А то як побачать, що я хочу переходити на той бік, то не пустять. Нехай думають, що я хочу коло берега походити.

— Добре!..

Федько підперезався, взяв у руку палицю, спробував її й насунув щільніше шапку.

— Ну гляди ж! — промовив він до Толі якимсь чудним голосом і пішов просто на кригу.

— Федько пішов! Федько пішов! — закричали хлопці, які вже давно зачіпали його, щоб ішов на кригу.

Федько стрибнув на лід і, наче пробуючи його, потопав ногами. Крижина добра була, товста, міцна.

Федько потрошки наблизився до другої, походив і палицею зміряв, чи товста. Потім озирнувся до берега і раптом стрибнув на другу крижину.

Спірка, Стьопка й Толя дивились за ним з замиранням серця.

— А куди ти там? — закричав до Федька

якийсь робочий збоку. — Куди понесло тебе? Вертайсь назад!

Але Федько, мов не чуючи, підбіг на край своєї крижини і знов став тикати під нову крижину. Та була зовсім тонка. Спробував надушити її палицею — угинається. А позаду кричать і махають руками, щоб вертався. Федько вибрав іншу — ця товща. Розбігся і стрибнув. Крижина тільки злегка хитнулася і заспокоїлася.

— Та що він, сказився, паршивець! — закричали вже інші на березі. — Куди його потягла нечиста сила! Ей ти, вертайся сюди зараз!

— Ну, дивіться на цього одурілого хлопця!

— Та біжіть, стягніть його, сукиного сина!

Але бігти було вже пізно. Федька несло вниз, і він був уже насередині. Він часом оглядався, піднімав на палиці шапку, весело крутив нею і кричав щось. Розібрати не можна було, що він саме кричав, але чути — щось веселе і завзяте.

— Та чий він? — питалися кругом.

— Федько, Івана типографчика син. Халамидро звісне.

— Ну й пробийголова... Ач яке виробляє! Ах ти ж, боже наш!

А Федько справді щось надзвичайне виробляв на річці. Він то повз на животі по тонких крижинах, то впирався палицею і перестрибував через водяні латки, то бігав з кінця в кінець криги, не маючи виходу. Здавалось, ось-ось налетить на нього ота кучугура криги, зітре, зімне й сліду не зостанеться од комашинки-хлопчика.

Але комашинка якимсь чудом ловко видряпувалася на самий гребінь кучугури, скоренько з'їжджала з неї і бігла знову з крижини на крижину.

На березі було тихо. Хлопчики замерли з роззявленими ротами і широкими очима. Старші хвилювались і пильно слідкували за кожним

рухом шибеника. Як той щось замнеться, так усі зараз затурбуються, деякі починають кричати всякі поради:

— Вправо, вправо бери, сукин син!

— Куди вправо? — махає на порадника другий рукою. — Там вода, хай жеде, друга крижина підпливе... Не рушся, стій на місці!

На щастя, Федько не може чути ніяких порад і щасливо добирається до берега.

Хлопчаки починають од щастя пицтати, боротись, кидати камінням у кригу. Дорослі легше зітхають і, хитаючи головами, лають Федька-халамидника. Але в лайках нема ні злості, ні досади. Ловкий хлопчак, що й говорити. Як брався, собака, га?

Федько з того боку махає надітою на палицю шапкою. Той берег пустий, бо туди не можна пройти з улиць — чиїсь мури і тини.

— А як же він назад добереться? Невже знов по крижинах?

— А так і є, він знов на крижинах!

Справді, Федько стрибнув на крижину, потім на другу, і знов на березі всі притихли, слідкуючи за одчаянним хлопцем. Ніхто вже не кричав порад, ніхто не лаявся, тільки не зводили очей з маленької комашинки, яка дряпалась, бігала серед страшних сірих крижин, стрибала, метушилася. Така маленька комашинка, а як вона ловко, безстрашно обдурювала величезні шматки льоду, що з тріском лізли на неї, немов збирались розчавити нахабне живе створіння. Як це створіння топтало ту сіру купу криги і ще навіть часом вимахувало своєю малюсінькою паличкою.

— Ну й шибеник! — зітхав хто-небудь, як Федько видряпувався з скрутного місця.

А «шибеник» все ближче й ближче присувався.

Ось уже недалеко. Видно вже, як швидко оченята його бігають на всі боки, вишукуючи місце,

де перестрибнути. Найшов. Уперся палицею. Палиця сприснула. Ударив дужче в лід і знов уперся. Стоїть добре. Раз! — і вже на другій крижині. Жилаве, чортове хлопча. Стриба, як кішка.

І от хлопча уже на березі. Круг нього крик, писк товаришів. Оце молодець, так молодець. От як треба!

— Ну, щастя твоє, що ловкий! — качають головами дорослі. Але не лають і не сердяться — що говорити такому зайдиголові!

Толя аж задихався, дивлячись, як Федько перебирався по крижинах. Оченята йому розгорілися, серце билось міцно і гаряче. Нічого там страшного нема, на тих крижинах. А зате як цікаво, як весело! От би взяти та собі побігти. Тільки скинуть калоші, а то в них важко. То зовсім не трудно. Узять у Федька палицю, встромляти у лід і стрибать. Велика штука!

А коли Федько вийшов на берег, коли його отовпили хлопці і з радістю та захватом дивились на нього як на героя, Толя почув, що він теж може перейти. І не тільки може, а от візьме й перейде!

І він, нічого нікому не кажучи, хутенько скинув калоші, струсив ранець з пліч на землю і підійшов до Федька.

— Дай мені свою палицю! — сказав він. Федько здивовано подивився на панича.

— Нащо тобі?

— Я теж хочу йти на той бік.

— Куди??

— На той бік.

Спірка й Стюпка так і фиркнули. Але Федько не засміявся.

— А як упадеш у воду?

— Не бійсь, не впаду. Давай!

— Лучче не треба, Тільки... Ти не вмійш.

— Овва! Ти один умієш. Ну, давай палицю. Що, може, жалко?

— На... — стиснув плечима Федько, — тільки гляди...

Толя взяв палицю і пішов на кригу.

— А куди знов? Чого? Хто? — раптом закричали люди, побачивши Толю на льоду.

Але Толя, так само як Федько, побіг далі і стрибнув на другу крижинку. У цей час насунула ціла купа льоду й одрізала Толю від берега.

Толя опинився сам серед страшних, холодних крижин, які всі ворушились, лізли одна на одну, тріщали, крутились.

На березі щось кричали, бігали. Толя розтервся: хотів бігти назад, але не можна — перед ним ціла смуга води. А ззаду суне величезна скеля льоду. Вона наче спеціально хоче налізти на Толю, так весь час напірає на нього кригу.

Толі зробилося страшно. В руки стало якось дуже холодно, ноги ослабли і сковзались по льоду. Хотілось упасти на лід, притулитись до нього всім тілом і кричати, кликати на поміч.

Але він і те боявся зробити. Тільки стояв і тихенько став плакати.

А люди на березі хвилювались, кричали, радилась, як врятувати Толю, і не знали, що зробити, бо кожний радив одне, другий друге, третій третє. Всі йшли рядом з крижиною, на якій стояв і плакав Толя, кричали, махали руками, кудись когось посилали. А Толя тим часом усе плив далі. Він уже випустив палицю з рук і хукав на червоні пальці, обливаючи їх сльозами.

Деякі з дорослих пробували зайти по крижинах до Толі з другого боку, але крига угиналась, ломилась під ними, і один швець навіть трохи не впав у воду.

У цей час звідкись узявся Федько. Він, як тільки Толя розтервся на льоду і всі побачили, що зля-

кався, десь зразу зник. Його навіть хотіли вилаяти, що призвів панича до такої біди.

Але Федько як під кригу пішов.

— Ага! Злякався, стервин син! Шибеник чортів, навчив хлопця та й утік.

Усі вже знали, що Толя хазяйський синок, а деякі навіть побігли за його папою.

І от коли всі метушились, бігали і не знали, як врятувати Толю, несподівано з'явився Федько. У руках йому буда довжелезна палиця, в яку він почав забивати гвіздка, раз по раз заклопотано подивляючись на Толю. Спірка й Стьопка всіма силами старались помагати йому.

Ну, гвіздок забитий, держись добре.

— Ану, гей, дайте дорогу... З дороги ж!

Всі розступились на крик. А диви, знов цей шибеник!

Але він із палицею, чи не рятувать панича збирається?

— Ти куди, халамидро?

— Дорогу!.. Ану дайте дорогу!

Федько продерся крізь юрбу, вибрав крижину і стрибнув.

— Держись, Только! Я зараз буду коло тебе! Держись, не бігай, стій на місці!

Толя, забачивши Федька, захвилювався і хотів бігти йому назустріч, але приказ Федька зупинив його.

Хвилин через п'ять Федько вже був на Толиній крижині.

— Ну, давай руку... Іди за мною. Та не бійсь, іди сміливо. Палицю візьми та впирайсь. Ну, так... Держись... Стій... Я перестрибну, а ти подожди...

— Ой, не ходи!.. Я боюсь... — ухопився за нього Толя.

— Та стій! От дурне... Я перестрибну і присуну до тебе свою крижину, а ти перейдеш... Бо сам же не перестрибнеш...

Федько перескочив, підбіг на край своєї крижинки і вперся палицею в сусідню купу льоду. Крига зашаруділа й підсунулась до Толі.

— Тепер переходь сюди!.. Ну, от бачиш... Тепер іди на цей край. Іди сміливо, не бійсь... Ставай тут. Стий, не бійсь. Я піду назад, підштовхну тепер до берега...

Федько перебіг на другий кінець крижини і тільки хотів упертись палицею в дно річки, як раптом під ним почувся тріск, крихка крижина розламалась надвое і Федько зник з льоду. Всі так і замерли.

Але Федько не потерявся, він ухопивсь руками за кригу і зо всієї сили пнувсь, щоб його не знесло. Але на латку води, яка сталася від цього, вже сунула нова крига. Вона знесе Федька.

Толя побачив це і з криком забігав по крижині.

— Толю! Толю! — кричав Федько. — Подай мені палицю свою... Подай палицю... Я вилізу.

Але крижину в цей час підбило до берега і Толя, як стріла, вилетів з неї.

Стьопка, Спірка й інші хлопці кинулись до Федька і протягнули йому палицю. Федько весь посинів уже і хотів взятись за палицю, але рука не слухалась, залякла.

А підійти до нього не можна, бо крижина угинається, заливається водою і може розломитись знов.

— Стьопка, ляж на лід та підсунься до мене, — прохрипів Федько.

З берега дорослі щось кричали, але хлопці їх не слухали. Стьопка ліг і став підсуватись до Федька.

— Зійдіть там з криги, хто лишній, — крикнув Стьопка, озирнувшись.

Але в цей час один із хлопчиків подав Стьопці шворку, зв'язану з поясів. Стьопка кинув її Федькові.

— Хватай, Федю! Хватай... Швидше, Федю, бо крига йде.

Федько протягнув руку, але знов ухопився нею за лід.

— Не можу...— прошипів він,— руки не держать, упаду...

І раптом схопив зубами за шворку, набрав повен рот, міцно стиснув зуби і мотнув головою, мовляв: «Тягни!»

Стьопка, хлопці й дорослі з берега почали тягти Федька.

— Держись, Федю, держись, нічого... Ех, держись ще трошки! Браво!

Федько був весь синій од холоду і того, що держався зубами за пояс. Але як тільки витягнули його на тверде, він став на ноги і почав швидко-швидко топати й махати руками. Вода лилася з нього, зуби йому цокали, але він на те не вважав.

— Нічого, не перший раз, я цеї зими три рази на льоду провалювався. Треба тільки бігати.

Але йому не дали побігати. Десь узялись папа й мама Толині, а з ними мати Федька. Толя, побачивши їх, затрусився і з криком та плачем кинувся до них.

— Папочко!.. Мамочко!.. Я не винен, я не винен!..

Але папа й мама не дали йому говорити. Схопивши його під руки, шарпнули і потаскали додому.

Мати Федькова теж схопила Федька і так торснула, що з того аж бризки посипалися.

— Додому, іроде! Ось я тобі покажу! — І знову так потягнула, що Федько мусив бігти за нею. Такою блідою й лютою Федько ніколи не бачив свою матір.

А попереду батьки тягли Толю, який весь час спотикався, щось кричав і голосно плакав. Батьки

йому щось відповідали і шарпали так, що Толі кілька разів спадала з голови шапка.

Раптом вони зупинились і підождали Федька з матір'ю.

— Він був на льоду? — грізно звернувся батько Толин до Федька. Федькові було дуже холодно, зуби йому не переставали стукати, все тіло боліло од шарпання матері, але він все-таки встиг помітити, що у батька Толиного аж слина запеклася на губах, а очі налились кров'ю. А Толя з жахом задирав голову то до мами, то до папи і жалібно говорив:

— Я не винен, я не винен...

— Мовчи! — крикнув до нього батько і знов повернувся до Федька: — Був він на льоду?

— Був...— цокаючи зубами, сказав Федько.

— Неправда! Неправда! — ще жалібніше, з страхом забився Толя.— Я не хотів іти, а вони мене потягнули на річку. А потім Федько узяв і пхнув мене на кригу... Спитайте всіх... Я не винен...

Федько аж труситись перестав і подивився на Толю. А мати Федькова так і спалахнула:

— Ох, Боже ж мій! Та що ж ти собі думаєш, люципире ти? Та батько ж з тебе три шкури здере, та він же на тобі живого місця не оставить. Чом тебе чортяка не вхопила там у воді, ти, ідоляко!

І вона зо всієї сили ударила Федька по голові. Федько аж упав на одно коліно і закрив руками голову. Мати знов хотіла вдарити його.

— Подождіть, Іванихо! — зупинив її батько Толин і підняв Федька.

— Встань... Чекайте, Іванихо... Я хочу спитать його... Федьку, я вірю тобі, я знаю, що ти ніколи не брешеш, не бреши й тепер: говори, ти потягнув Толю на річку?

Федько трусився, коліна йому зігнулись і хилились на всі боки. Він мовчав.

— Говори ж, падлюко! — торсонула його мати.

Федько глянув на Толю, — той великими, повними страху й тоски очима дивився прямо на нього. Сльози текли йому по щоках і зупинялись у куточках рота. Толя машинально злизував їх язиком і все дивився на Федька з чеканням чогось страшного.

— Ну говори ж, Федьку! — нетерпляче сказав батько Толин.

Федько одвів очі од Толі, похилився і тихо сказав:

— Повів.

— І пхнув його на кригу?

— Пхнув...

— Паршивець же ти! — крикнув Толин батько і сильно хляснув Федька по лиці. А потім повернувся до Федькової матері і сказав:

— Надіюся, що на цей раз чоловік ваш покарає його як слід... Інакше лучче очистить мені квартиру.

Федькові знов упала з голови шапка, як ударив його Толин батько. Він підняв її й подивився на Толю. Але Толя тулився до матері, яка милувала його і жаліла його.

А ввечері, коли мав прийти батько Федьків з роботи, Федько кашляв і облизував гарячі губи. Йому було страшенно жарко.

— Ага, бухикаєш, кашляєш, ідоле? — обзивалась од печі мати. — Підожди, підожди, візьме тебе чорт... Ось нехай ще батько прийде та погріє ще ременем. Що, есть жар?

— Есть... — тихо одповів Федько, а сам придивлявся, як в очах його стояли дивні жовті й зелені плями.

Коли батько прийшов і мати стала йому розка-

зувати, Федькові в очах уже було зовсім жовто і голова була страшно тяжка й гаряча; така була тяжка, що не можна було держати її на плечах і хотілось покласти чи на стіл, чи на землю, чи хоч у піч — аби покласти.

Мати говорила, але Федько навіть не слухав і не пам'ятав уже нічого. Він тільки як крізь сон бачив, що татуньо чогось страшенно став лютий, такий лютий, що аж говорити не міг і тільки хався то за горло, то за ремінь.

Потім Федька покладали на стілець і били вже як слід. Але Федько й на цей раз навіть не скрикнув. Тільки як батько пустив на мент руку, якою держав його, Федько впав додолу й не рушався.

— Вставай-ай! — ревновав батько й шарпнув сина за руку; але рука була така гаряча, а лице сина було таке дивно спокійне, що батько кинув ремінь і нахилився до Федька. Федько вже нічого не чув і не бачив.

А через три дні він лежав мертвий. Разів зо два він приходив до пам'яті, питав, чи били Толю, щось бурмотів і знов падав непритомним. А в непритомності когось просив, комусь грозився і все чогось допитувався у Толі.

Батько й мати не одходили від його постелі, трусилися і мовчки боролися із смертю. Але смерть поборолася.

На четвертий день Федька ховали. На кладовище йшли хлопці зо всіх сусідніх вулиць. Спірка, Стьопка й Гаврик плакали навзрид.

А Толя тихенько виглядав із вікна. Мама йому строго наказала не виходити до вуличних хлопців.

А йому було цікаво подивитись, як будуть ховати Федька-халамидника.

Коли Федькова труна сховалась за рогом вулиці і не було вже нікого видно, Толя одійшов од вікна, перекрутивсь на одній нозі й побіг гратися з чижиком.

Цього чижика він сказав Федьковій матері віддати йому, бо він його виграв у Федька.

КУМЕДІЯ З КОСТЕМ

З Костем сталася чудна кумедія.

Діло вийшло так.

Кость та ще троє хлопців — Данилко, Семенець та Микита — пасли товар на лузі. Хлопці — свій, а Кость — панський.

Був вітер, та такий холодний, що чисто руки померзли, і Семенець, як не хмури́в брови, як не ви́пинав губи, ніяк не міг скрутити цигарки з кінського гною. Папір рвався, гній випадав, пальці стали тверді та червоні, як молоденька морква.

— Нє, холодно, не скрутиш! — рішив маленький чорненький, як кузочка, Данилко й озирнувся. А озирнувшись, у той же мент схопився й люто, дзвінко закричав:

— А куди-и ти?! А куди, Арлхирлей, бодай тебе за вітром понесло! А куди-то ти, га?!

Круторогий сивий віл Архирей, що підбирався з лузі до молоденьких, дуже смачних сходів пшениці, зараз же зупинився й зробив вигляд, що пшениця його зовсім не цікавить і маленький чорненький хазяїн його зовсім даремно кричить. Він навіть повернувся задом до тої пшениці і став спокійно та поважно скубти траву.

Микита й Семенець теж озирнулись до лузі, але їхній товар пасся як слід. Микита знов натягнув свиту на голову, ліг, спер голову на руки й дивився знов на Семенця, який все-таки хотів

скрутити цигарку й аж губу закусив з досади.

Один тільки Кость не поглянув навіть на товар: він усе дивився на пальці Семенця. Зеленкуваті, вузенькі, глибокі оченята його не одривались, а губи роззявились, і з-за них виглядали ріденькі, гостренькі зуби. Здавалось, що він як укусить, то мусить страшно боліти, більше, ніж від кого другого. Але Кость ніколи не кусався. Хто б і як його не бив, він нізащо не кусався.

Це був кумедний-таки хлопець!

— Ба не скрутиш,— раптом швидко прошепотів він, пробігши очима до Семенцевого лица і швидко знову до рук.

Семенець зневажливо глянув на нього.

— А ти скрутиш?

— А скрутю. У вас усіх руки померзли, а в мене ні...

І знову, пробігши очима по всіх, зупинив погляд на цигарці. І посміхнувся.

Чорненький і чистенький, як кузочка, Данилко раптом нахилився й потяг Костя за картуз. Кость зараз же якомось кумедно зморщив носа, вишкірив зуби і зробив:

— Хрр!

Чисто як забиті, боязкі собаки з підверненим під себе хвостом і зігнутими ногами.

Хлопці зареготали. А Кость так само пильно й уважно став дивитись на руки Семенця. Іноді він чогось облизував губи й держав їх роззявленими — видно, сохли вони в нього!..

— Ага! Не скрутиш. Руки змерзли. А в мене ні... От які!

І Кость простягнув усім свою чорну, подряпану невеличку руку. Йому, очевидячки, чогось дуже хотілося говорити про свої руки.

Микита помалу, ліниво взяв її і зараз же випустив.

— Тю! — скрикнув вражено.— Як вогонь! Ану,

дай ще, ану, дай... Ой, хлопці, як камінь на сонці.. Хоч яйця печи.

— Ану, ану! — кинувся Данилко.

Семенець поспішно одклав убік цигарку і собі схопивсь за Костеву руку. Рука була страшно гаряча.

— Ой, бий же його сила божа! Прямо як жар!..

Здивовано дививсь Данилко на Костя своїми великими, як у Архирея, карими очима.

— І ноги...— простягнув одну чорну, порепану ногу Кость, лизнувши губи.

Ноги теж були гарячі.

— А я й без свити! — додав він без посмішки й бігаючи по всіх очима.

Дійсно, всі були в свитках і чоботях, а Кость босий і в одному піджачку та брудній сорочці. Груди були розхристані.

Архирей тим часом був уже недалечко від пшениці. Іноді він цілком байдуже підводив голову й дивився в той бік, де сиділи хлопці, і знову нагинався, щипав траву й підступав все ближче та ближче. За лугом далеко-далеко темнів ще бурий ліс, а з-за гори на другий бік виглядали тополі економії. Ворони поодиноці все літали в один бік і крякали над хлопцями. Над воронами у той же бік пливли весняні темно-сталеві хмари. І вітер ставав все холодніший; наближався вечір.

Хлопці здивовано обдивлялись Костя, а він спідлоба зиркав на них, і невідомо було, чи хвастався тим, чи ні.

— І не холодно тобі?

— Не!

— І ніколи не холодно?

— Не!

— Та брешеш! От бреше, як собака.

— Н-ну да, не... А в мене льогкі цигарки є. І Кость, знову лизнувши губи, поліз у кишеню

й обережно витяг ганчірочку. У ганчірочці справді було декілька папірос.

Хлопці скося з заздрістю подивились на ганчірку.

— Де ж ти взяв? — спитав Данилко, підступаючи ближче. Кость зараз же притулив ганчірку до грудей.

— Ага!.. А в вас нема...

— Та де ж ти взяв?

— А в економа вкрав... Хрр...

— Е? — здивувався Данилко.

— От штука! — зневажливо скривив губи Семенець. — Я їх скільки хоч курив, як був на ярмарку.

Але покинув крутити з гною й сів коло Микити.

— Ану, дай попробувати... — підморгнув Данилко, але так безнадійно підморгнув, що, видно, й сам не вірив, що той дасть.

У цей мент Микита раптом сперся на правий лікоть, швидко простяг ліву руку й вихопив у Костя ганчірку. Кость якраз збирався щось сказати Данилові й аж здригнувся весь. Але зараз же скривився, вишкірив зуби й зробив:

— Хрр!

Але хлопці в мент схопились, одбігли вбік, запалили цигарки і з глумом та сміхом затанцювали коло Костя.

— А що! Похваставсь! Похваставсь?!

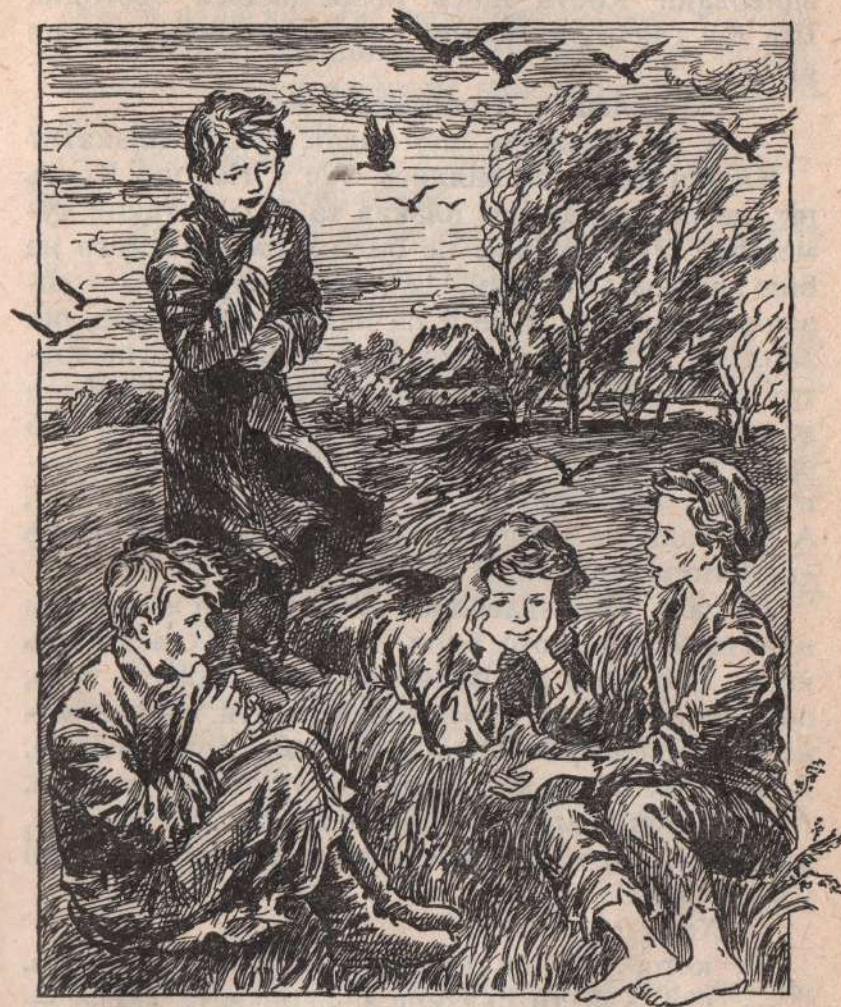
— Ага! Ага!

— От ловкі цигарки!

Цигарок було всього три, і Костеві не досталось ні одної. Але він тільки спідлоба поглядав на товаришів і мовчав.

— А мені не жаль! — раптом швидко промовив, немов сам себе провірив і був дуже тим задоволений.

— Брешеш!

— А не жаль! Мені нічого не жаль... Хочеш мій кашкет? На.— Він скинув картуз і простягнув його Данилкові.

Хлопці засміялись, але все-таки були трохи й здивовані: Кость щось розбалакався сьогодні. Ще так і не було ніколи: то все мовчить, а то он який:

— Не хочеш?.. А спінжак хочеш?

— А як битимуть, що оддав, будеш плакати?

Хлопці знову засміялись. Річ у тім, що Кость ніколи не плакав. Не плакав та й годі, такий кумедний! Як його вже не били і хто вже його не бив: і ланові, і кухарки, і скотарі, і свинопаси — ні-защо не плакав! Уже й на парі йшли не раз, що заплаче, і таки ні. Зіщулиться тільки, втягне гостру голову свою в плечі та все своє «хрр!». Коли ж уже, наприклад, кинуть за пазуху жарину або заткнуть голку в бік, то заверещить тоненько-тоненько, зажмуриться й біжить куди попало. А все-таки не плаче! Його так і прозвали за це «кам'яним виродком».

Та мало того; здавалось іноді, що він немов сам налазить, щоб його били, наче на злість комусь хоче, щоб йому ще болячіше було. Замість того, щоб ухилитись, як хтось хоче ударити, він навмисне вишкірить зуби, захарчить і наче дожидається. Розуміється, за це зараз же діставав ляпаса. Але це ніби йому ще й добре: ще більше витягне, як гуска, шию, зморщить носа, прижмурить очі і знов своєї:

— Хрр!

Як кого, так аж в острах кидало від цього.

— Тю! Хай ти сказишся, дурнувате якесь! — аж лаялись і здивовано поглядали на нього.

А Кость, підждавши з витягнутою шиєю і бачачи, що не будуть бити, тихенько одходив убік і спідлоба дивився на всіх швидкими зеленкуватими оченятками.

І тільки одного він, здається, дуже не любив, коли йому починали говорити, що він — байстрюк, а батько його — пан. Тоді він зараз же схоплювався й біг щосили куди-небудь подалі. Це всі знали й любили цим дражнити його.

Кость надів картуз і якось раптом весь зіщулився. Губи йому посиніли, тоненький носик побілів і витягнувся, очі забігали непокоїно. Він навіть застібнув піджачок.

— Ага! Холодно? — злорадно закричав Семенець.— Ага! Застібаєшся!

— На! — зараз же випнув губи Кость і навіть розстебнувся.— Хочеш, голий роздягнись?

— Ану! Ба не роздягнешся.

— Не роздягайся, Костю, а то видно буде, що ти байстрюк,— насмішкувато сказав Микита й моргнув Семенцеві.

Кость хотів уже роздягатись і напевне на злість комусь, щоб іще холодніше було, роздягся б, та раптом підняв голову і крикнув:

— Я не байстрюк! Хрр!

— Е? — здивовано підхопив Микита.— А хто ж була твоя мати?

— У мене не було матері!

Хлопці так і лягли зо сміху.

— Оце так! А де ж ти узявся?.. А то чий дядько — Андрій Чорненко?

— У мене нема дядька! Нікого нема!

— Брешеш, є!

— Ба нема!

— Ба є.

— Нема! Нема!

Кость аж схопився на коліна і злісно, швидко подивлявся на всіх. І видно було, що йому від всеї душі хотілось, щоб у нього нікого ніколи не було, ніде, нічого.

— І нічого не жаль! От! От!

І схопивши вмить з голови картуза, почав рвати

його зубами. Картузик зараз же й розлізся, як папір.

— От. І картуза нема. Хрр!

Хлопці аж за боки брались, аж обнімали одне одного з реготу.

— Ой чудак!.. Ой! А все-таки є!

— Нема!

— Брешеш, є... А батько? А пан твій батько, га?

Кость враз замер весь, потім схопивсь, два рази хрукнув до всіх і щосили побіг од них. Хлопці навіть потюкать як слід не змогли йому навздогін від реготу.

Коли не стало чути хлопців, Кость зупинився й ліг у борозні під пшеницею. Він лежав лицем догори й дивився, як невпинно й похмуро сунули кудись хмари. Йому, мабуть, знов було душно, бо худі веснянкуваті щоки його розжеврілись, губи розкрились і він часто облизував їх.

Довго лежав там. Не чув, як і хлопці пішли, як вечір заліг у лузі. Зчувсь лиш тоді, як над ним раптом грізно залунало:

— А це ти так за товаром дивишся, га?! Це ти пасеш так?

Над ним схилилось руде бородате лице ланового з синім шрамом над бровою.

— Це ти так скот пасеш? Га?!

Кость лизнув губи, слабо, в'яло скривив носа й зробив:

— Хрр!

Лановий аж скипів від гніву.

— Ах ти ж, чортової душі байстря ти прокляте, так ти мені ще хиркать будеш?! Ану почекай же мені, я тобі хиркну. Сьогодні ти в мене вже заплачеш!

І, зваливши Костя на землю лицем униз, надавив коліном, хапливо скинув з себе ремінний пояс і зо всієї сили почав бити хлопця.

А б'ючи, навіть хакав, як дроворуби, й примовляв:

— А ось тобі товар!.. А ось тобі хиркать!.. А ось тобі товар! А ось тобі хиркать!

Кость тільки дригав ногами, але мовчав.

— Дригай, дригай!.. Ось тобі! Ось тобі!

Аж товар задивився.

Кость раптом перестав дригати і лежав недвижно. Лановий зразу ж перестав бити і швидко перевернув його лицем до себе.

Кость закусив нижню губу зубами й гостро та чудно дивився йому прямо в лице.

— Ну?! Будеш знати, як товар у пшеницю пускати?

Кость раптом схопивсь на ноги, підскочив аж до бороди ланового, хиркнув йому в лице й побіг на гору.

Лановий аж отетерів. Потім схаменувся, закричав, навіть трохи побіг, але зараз же зупинився, вигнав скот із пшениці й хутко пішов за Костем.

Кость, прибігши у двір, прийшов у кухню і мовчки, не відповідаючи й не хиркаючи навіть на здивовані питання куховарки, виліз на нари й ліг.

Коли ж прийшов розлотований лановий, Кость лежав уже, як жар, гарячий весь і тихий. Куховарка Тетяна, стара ряба дівка, кричала на всю кухню, що вона краще під шум піде, ніж має пропадати від «халери», від «паршивого байстряка».

За Тетяною почали гвалтувати і інші, аж мусив пан послати по фершала й сам із ним прийти в кухню, щоб заспокоїти наляканих.

Кость лежав нерухомо, але коли ввійшов пан, він зразу ж повернувся і весь час уже не зводив з нього чудного, якогось жадібного й побожного погляду. Пан же стояв і з нудьгою чекав, коли

фершал обдивиться. Сам був поважний, з широкою, чепурно розчісаною бородою й суворими очима в окулярах. Коли яка з покоївок його ставала вагітною, він кликав її до себе, скидав окуляри, й очі ставали ще суворішими. Він дуже був строгий щодо цього — зараз же давав роцот, хоч би дівка й присягалася, що дитина від нього. Дівка не повинна мати дітей без божого благословення, без вінчання. І сам навіть церковним старостою був. Іноді давав коня або корову на дитину. І селяни казали, що хоч строгий, зате добрий і жалісливий.

Фершал полапав Костя за голову, подержав його руку в своїй, а Кость ніби того й не помічав і не зводив очей з пана. Пан ждав і, водячи очима по стінах та по стелі, курив, не випускаючи папіроси з рота. Зустрівши чудний погляд Костя, він злегка, ледве помітно похмурювався і нетерпляче постукував ногою об землю.

Фершал посадив Костя, підняв сорочку й став дивитись на тіло.

— Живіт болить? — спитав він.

Кость покосив очима в його бік і нічого не сказав.

— Ну? Болить живіт? Говори ж!

Кость знову зиркнув на нього, зморщив носа і зробив:

— Хрр!

І зараз же мляво схилився й ліг, не зводячи все-таки немов зачарованого, ласкавого погляду з пана.

— А, годі! — нетерпляче кинув пан цигарку додолу. — Холери нема?

— А, яка там холера! Застудився, видно... Йому б треба...

— Ну, чули? — строго звернувся пан до Тетяни й ланового, що zostались у кухні. — Нія-

кої холери немає, й не вигадуйте мені нічого!

І, не глянувши на Костя, сердито вийшов з фершалом із кухні. А Кость аж підвівсь і чудно, напружено, гарячими зеленкуватими очима дививсь вслід йому. За паном вийшли й лановий з Тетяною, яка щось розпитувала у фершала про Костя.

Кость зостався сам.

І як тільки зачинилися двері, він схопився з нар, з висмикнутою сорочкою підбіг до кинутого недокурка, схопив його і став жадібно смоктати. Недокурок погас. Він вийняв його з рота, підніс до лиця і став розглядати. І посміхнувся ніжно-ніжно, аж засяяв очима. Потім знов обережно поклав у рот і почав смоктати. Цигарка не курилась. Знову вийняв її, погладив рукою, прислухався і швидко підбіг навшпиньках до печі. Хапаючись і озираючись на двері, вигорнув жарину і став тикати в неї недокурком.

У цей мент у кухню ввійшла Тетяна.

Забачивши коло печі Костя, хутко підійшла до нього, зазирнула через плече і скрикнувши:

— Ах, ти ж??! — вирвала з рук його цигарку. — Та то ти такий хворий? Та я тобі...

Але не встигла й договорити, як Кость раптом страшно скрикнув, з жахом повернувся до неї, забігав очима, знайшов ними недокурок у Тетяниній руці і закричав дико, страшно, надзвичайно закричав:

— Одда-ай!! Одда-ай!!

Тетяна аж злякалась і, сама не знаючи чого, швидко підняла руку з недокурком угору.

Але Кость так і стрибнув за нею.

— Оддай! Оддай!!

І, трусячись весь, тягнувся, ставав навшпиньки, хапав за руки, підскакував.

— Тю! Сказивсь! — одмахуючись, одсовувалась з ляку Тетяна. — А дивіться на нього! Та хай ти скажишся!

Кость раптом упав на коліна, задер лице, склав руки, як на молитву, і швидко-швидко, злякано, з жагучою мольбою забурмотів:

— Ой оддай, ой оддай!.. Це моє... Це моє... Це — татове... Дай мені... Дай...

І не встигла Тетяна вслухатись в слова його, як Кость несподівано, всім лицем уже, а не одним носом, скривився, підборіддя й губи затіпались, очі налились сльозами й він голосно, простягуючи руки й повторюючи «оддай, оддай», гірко на всю хату заплакав. І сльози одна за одною швидко, поспішно, як краплі дощу по шибках, котились по щоках і стікали в скривлений рот, на груди, на простягнені руки.

Тетяну як громом стукнуло: Кость заплакав! Аж розтерялась вона. Злякано кинулась до нього, схопила за руки, стала тикати йому недокурок, забурмотіла щось, мало не заплакала з ним.

Але Кость, почувши в руці цигарку, вмить стих, схопився, вирвався од Тетяни, підбіг до нар, виліз на них і забився в самий куток. Там він сів, скрутившись, наїжившись, як вовчєня, і міцно-міцно зацупив у руці недокурок. На віях ще висіли сльози, але очі вже поглядали сердито, швидко, настоєжено. Часом судорожно притуляв руку з недокурком до грудей і нашвидку поглядав на нього як на безцінний скарб, загублений і знову знайдений.

Тетяна підійшла до нар і хотіла покласти його та накрити кожухом, але він захаркав, запацав ногами і знову, на очах заблищали сльози.

— Оце дивіться ви на нього! — ще не могла прийти до себе Тетяна.

І вже прийшла трохи тоді, як у хату ввійшов лановий і вона стала йому розказувати, яка виїшла кумедія з Костем.

— Та невже заплакав? — скрикнув той неймовірно.— За недокурок?! Та що ти кажеш!

Але коли підійшов до нар, щоб самому подивитися, Кость уже, скрутившись клубочком у кутку, лежав недвижно й не чув нічого. Голова йому була гаряча, з рота аж пашіло жаром, очі обвело якоюсь смугою.

Він не хиркав і не пацав ногами, як його перенесли ближче до печі, як накривали кожухом, не чув навіть, як Тетяна жалісливо промовляла до нього:

— Сиріточка, сиріточка бідний... Хлопчик манесенький...

Але коли лановий обережно потягнув за недокурок і хотів вийняти, Кость раптом забивсь, на віях видавились сльози, і швидко-швидко забурмотів:

— Мое, мое... Ой дай, то татове... то татове...

Лановий зараз одняв руку, вражено й значно подивився на Тетяну, підняв палець догори й сказав:

— От що воно!

Тетяна мовчки підбрала губи й накрила Костя кожухом. Кость знову тяжко та трудно став дихати!

Спершу ніхто теж не вірив, що Кость плакав, та ще «з такої чепухерії», як сказав кучер, але коли при всіх лановий увечері вже знову потягнув за недокурок і Кость весь непокоїно забився, заворушився, немов від недокурка йшла шворочка до самого серця, коли на віях знову виступили сльози,— всі повірили. І дивна річ: ніхто не був задоволений, що Кость таки заплакав. Усі чогось похмурніли і в той вечір за вечерею

мало й сміялись. Задума якась стала на лицях.

На другий день Костеві погіршало, на третій — він уже й до пам'яті не приходив. Але недокурка з рук не випускав. Іноді він гаряче та швидко-швидко говорив щось, хиркав, схоплювався бігти й затихав. Іноді раптом весь освітлювся дивною посмішкою і сильно-сильно тулив руку з недокурком до грудей.

Тетяна, стоячи біля нього в такі хвилини, не могла здержатись, губи її жалісно кривились, вона прикладала руку до щоки і, плачучи, примовляла:

— Сирітко ти моя! Ні матінки, ні батенька. Голубчику...

На четвертий день увечері Кость почав дуже хрипіти, стогнати й пручатись на всі боки, ніби хтось насів йому на груди та душив.

Тетяна злякалась, кинулась до нього, скрикнула, схопила з жердки свиту й щодуху побігла в село по фершала.

Але коли вони обое вже прибігли назад, Кость лежав спокійно й нерухомо. Лице суворо витянулось, під очима лягла кружальцем холодна мертва тінь, губи блідо-сині міцно прилипли до зубів, і зуби злегка виглядали з-за них.

Фершал поклав руку на лоба, на серце йому і сказав:

— Готов... Можете обмивати...

І вийшов.

Коли Костя обмивали, в руці його, блідій і негнучкій, з почорнілими слідами дряпинок, зацуплена була цигарка. Баба хотіла розцупити пальці, але Тетяна не дала виймать її, і так його й обмили з нею.

Лановий, що був якраз під той час у хаті і все не вірив, що Кость помер, вражено чухав бороду

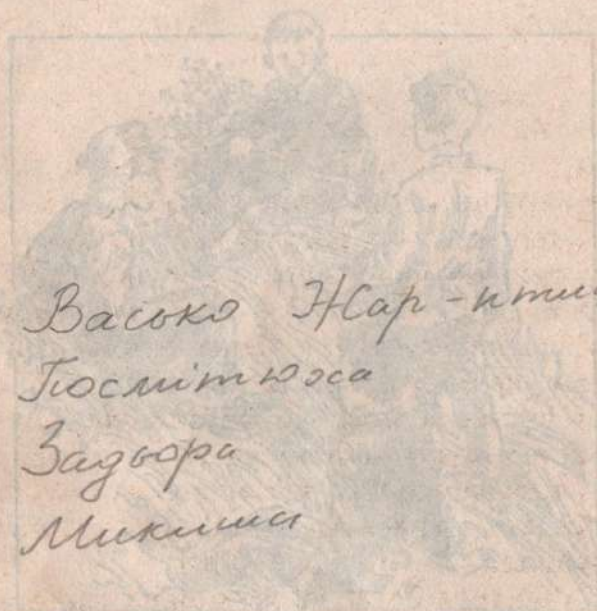
й трохи винуватим голосом говорив, поглядаючи на недокурок:

— Хм! Оце так... кумедія... Хм! Хто б подумав!.. Та так і помер...

Так Кость і помер. Так з тим недокурком його й поховали. І тижнів два ще потім згадували на кухні цю чудну кумедію з Костем.

БАБУСИН ПОДАРУНОК

Васюк Н.Сар-ишчя
Госмітуса
Заборя
Микши

I

Саме на клечання в гості з села приїхала бабуся. Від неї смачно пахло житнім хлібом, товстим полотном і ще чимсь, чого Васько ніяк не міг розібрати. Голова бабусі була замотана в велику хустку, а надворі аж горобці обливались потом. З-під тої величезної страшної хустки дивилось малесеньке, поморщене, як печена картоплина, та добре-добре личко.

Коли бабуся усіх перецілувала, а Васько почоломкав їй руцю, од якої теж пахло житнім хлібом, бабуся вийняла з-за пазухи хустиночку.

У хустиночці було щось зав'язано.

— Оце тобі, шиночку, гоштинчика привезла.

Розв'язавши хустиночку, вона взяла старечими пальцями срібного, зовсім новесенького карбованця і піднесла його до самих очей Васькові.

Васькові аж дух забило від такої несподіванки. Цілий карбованець! Та ще ж новенький, блискучий, весь так і грає. Але мама бабусю навіть за руку вхопила.

— Та бійтеся бога! Та як можна такому лобуряці такі гроші давати. Оце, господи! Та він же їх зараз на табак та на всяке чортзна-що пустить. Оддай бабусі зараз же!

Ну, та бабуся хоч і була замотана в хустку, а показала себе молодчиною. Коли подарувала, так уже нема чого назад лізти.

— Е, ні, він хлопчик бравенький, він шанува-

тима бабусів гоштинчик, він його берегтиме та на добро пустить. Еге ж, Васю? Шануватимеш?

— Шануватиму... — басом сказав Васько, а сам цупко тримав карбованця в кишені в кулаці, — ану, хай тільки спробують одняти.

— Ну, гляди ж ти мені, лобуряко, як протра-тиш гроші, то й додому не навертайся. Поцілуй же руцю бабуні!

Васько обережно узяв бабусину руку своєю лівою (бо праву держав з карбованцем у кишені) і чмокнув. Рука була вся чисто в зморшках, горбиках, покарлючена, але така хороша, що Васько взяв та од себе ще раз тихенько поцілував її.

II

Ну, куди ж тепер податись? Та вже ж не куди, як на Босяцьке провалля. Там, мабуть, хлопці вже давно позбирались. Отто будуть заздрить, як побачать карбованця!

Ну, та й ловкий же карбованчик: щербиночки рівнесенькі; царський патрет як живий та гладесенький; а орел з другого боку не потертий анітрішки, аж коле в пальці. І важкенький-таки, нівроку йому. А замашний, мабуть, як обнять отак по ободочкові одним пальцем, а другим піддержати знизу та як махнуть угору, так десь і з очей сховається.

А чого можна купити за його? Якщо по три копійки десяток цигарок, то це вийде десятків з тридцять. Ого! А то тепер можна й чорно-рябих купити у Посмітюхи.

Босяцьке провалля було аж за гóродом. Там колись цілими таборами жила босячня. Вдень вони сиділи кружка по ямках і грали в карти або спали в глинищах, а вночі лазили по городу й заробляли собі на прожиток усякими нічними способами.

Потім цих заробітчан поліція порозганяла звідти, і тепер там, у яру, хлопцям чудесно було грати в м'яча, в скраклі, в бабки. Провалля глибочезне, ні м'яч не вискочить, ні бабка. З одного боку височенна стіна, рівна, глиниста, з кущиками молочаю, які бозна-як попричеплювались там. З другого — крутий, зелений схил, по якому жовтими мотузками попереплітались стежки. А широке те провалля було таке, що ніхто з хлопців навіть замашним черепочком не міг перекинути з одного боку на другий.

Коли Васько підходив до провалля, закривши обидві руки в кишені й насвистуючи, хлопці якраз вилізли з його. Побачивши Васька, вони закричали:

— О, Жар-птиця йде! Ти куди, Жар-птиця?

Васька звали Жар-птицею за те, що він був рудий, аж червоний; тільки брови йому були темні та очі сірі, а вся голова неначе з червоного золота. Часом дражнили й Горобеням, а це вже через те, що все лице його було вкрите ластовинням і подібне було до горобиноного яйця.

Васько, не хапаючись і ніби не чуючи криків, одсунув кашкета на потилицю і зовсім як босяк Савка заспівав:

Говорила сину мати:
Не водись з ворами,
А то в каторгу зашлють,
Скують кандалами.

Циркнувши крізь зуби, він повагом підійшов до хлопців і вмить підставив Посмітюсі ніжку. Брикнувши ним об землю, він насів на його і наступив коліном.

— А хто Жар-птиця? Га?

Посмітюха затулив лице обома руками, підігнув коліна до голови, весь скоцюрбився і жалібненько закричав:

— Ой, не ти, не ти! Хлопці, обороніть!

— Ну, гляди, а то тут тебе й кончу. Вставай!

Після того поважно подав усім руку і сказав:

— То що, вже додому, чи як?

— Атож.

— Ото! Хто ж у таку пору додому йде? Давайте краще в гилки заграємо. Ходім.

Ні, хлопці не хотіли ні в гилки, ні в разовика. Навіть ящірок не хотіли ловити, бо вони вже й у гилки грали й з Микишиного пістолета стріляли. Микиші трохи пальця не одбило порохом. Вони вже вилізли з провалля, а спускатись знов туди не мали охоти. Васько держав ліву руку в кишені і весь час любовно перебирав пальцями карбованця. Страшенно йому хотілося похвалитись ним, та як його зробити так ні з того ні сього, — ще подумують, що він ніколи таких грошей і в руках не держав.

На дні провалля бігали маленькі постаті хлопців, — то, видно по одежі, учні з ремісничої школи грали в м'яча. Унизу за проваллям розлігся город, розкотившись далеко-далеко по долині біленькими будиночками. За річкою, на вокзалі бігав по путях самотній паровоз, попихкуючи, як з люльки, клубами білого диму. Сонце стояло високо і заливало всю долину, гору, провалля, лісок за проваллям і сиво-синій степ за ним такою спекою, що хотілось роззявити рота, як роблять кури, і сидіти десь у вогкому глинищі на дні яру.

Хлопці полягали на траву й позакривали обличчя кашкетами. Навіть Задьора і той приліг, а він же ніколи не міг і хвилинки встояти на одному місці; маленький, чорненький, з стриженою кругленькою голівкою, він був схожий на жвавеньку кузочку, що нишпорить поміж травинками.

Один тільки Васько стояв і, прижмуривши сірі очі, дивився на хлопців унизу. А ліва рука тим часом усе перебирала карбованця, і такий він був ми-

лий, такий уже йому близький та знайомий, що хотілось вийняти й прикласти його до щоки, до губ, погладити його.

Раптом ліва рука неначе сама собою вийнялась із кишені. Васько переклав карбованця в праву руку й недбало підкинув його на долоні. Ніхто не помітив. Васько ще недбаліше, — так, наче якимсь камінчиком, — почав підкидатися карбованцем. Навіть не дивився на його, ніби задивився на «ремісників».

Задьора підвів голову, помітивши щось блискуче.

— О! А то що в тебе, Васько?

Васько підкидав собі й не відповідав: нічого особливого, срібний карбованець та й годі, що тут такого дивного.

— Хлопці! А гляньте, що в Васька!

Тут уже підвелись усі: і довготелесий, слабосиллий Посмітюха, і опецькуватий, кругленький, як таракуцка, але раз у раз ніби сонний, Микиша в рожевій сорочці й новенькому кашкеті. Посмітюха аж став на свої довгі та тонкі, як у коника, коліна й здивовано роззявив рота, який у його чомусь завжди був слинявий. Качиний ніс його ніби ще довше витягся наперед од дивування.

— Тю! Та це ж у його, кренделя, аж цілий руб! Де ти взяв, Жар-птиця? Ану, покажи! Ану!

Васько й тут не сказав ні слова. Мовчки, байдуже подав карбованця Посмітюсі, а сам звернувся до Задьори й промовив:

— Ану, дай закурити.

Задьора не чув, бо так і кинувся до Посмітюхи.

Посмітюха схопився на ноги, уп'явся в карбованця і давай його обглядати на всі боки.

— Настоящий! — дивувався він усе більше та більше. — Та новий, крендель, хай ти...

— Ану, Посмітюхо, покажи. Та дай, я подивлюся.

— Та одчепись! Та Задьоро! От крендель!

Задьора таки видер карбованця у Посмітюхи. Тоді у Задьори видер Микиша, а в Микиші вибив із рук Посмітюха. Але тут уже вмішався Васько і одняв карбованця: так і загубить можна, — покотяться, шукай тоді.

— Та де ти взяв його, Жар-птиця?

Васько заховав карбованця у кишеню й замість відповіді строго сказав Посмітюсі:

— Давай цигарку! Живо!

Посмітюха засміявся своїми синіми зубами і вивернув обидві кишені, держачи їх кінчиками пальців.

— Нема ні чорта, — сплюнув Задьора. — Хоч би хто-небудь потягнуть дав.

— Ну, Жар-птиця купить, — сонно сказав Микиша.

Посмітюха ехидно прижмурих одне око.

— Хто тобі сказав?

— Та в його ж аж цілий руб.

— Ну, та що?

Васько вийняв знов карбованця і підкинув на руці. Срібло весело й сліпуче заблискало на сонці, Васько обняв по ободочку пальцем, замахнувся, злегка приплющив очі й сказав:

— От би кинути ним туди. Мабуть, перекинув би аж на той бік провалля.

Задьора живенько подивився на Васькову руку з карбованцем, перевів на провалля, в одну мить зміряв і постановив:

— Ні, не перекинув би. Куди-и! І до середини стіни не достав би.

Васько приплющив очі й покрутив головою.

— Ой, перекинув би.

— Ану! — скрикнув Посмітюха. — Давай об що, що не перекинеш. Ану!

Васько поклав карбованця в кишеню й одвернувся від яру.

— Гайда купаться? Га? — сказав він до Микиші.

— Гайда... — сонно згодився Микиша.

Посмітюха уїдливо засміявся:

— От так перекинув! Ех, ти, крендель! «Переки-ну». Тут, брат, луччі за тебе кидали, та й то не вдавалось. А то він з своїм карбованцем. Та ти б таку річку сліз тут розпустив, якби кинув, що й провалля затопив би.

На Посмітюшині слова вважати не треба було, бо кожний знав, що Посмітюха в'їдався раз у раз до Васька за те, що той був дужчий за його. Одначе Васько почервонів.

— А ти б перекинув?

— Та я й не задаюсь. А якби мав карбованця, так не дрожав би над ним так, як ти.

— Ану н́а: перекинь. Н́а.

І Васько витяг карбованця з кишені й подав його Посмітюсі.

— Бери кидай.

— Нащо мені кидать? Кидай ти. Я не перекину, а от ти такий крендель, що враз перекинеш.

— І перекину.

— З руки та в кишеню? Це ми вже бачили.

Ну, тут уже зовсім ясно було, що Посмітюха підбивав Васька, щоб той закинув свого карбованця. Хто б таки міг подумати, щоб хто-небудь узяв та й закинув таку суму грошей. І сам Посмітюха не думав, а так патякав з заздрості язиком. Задьора аж розсердився. Він підстрибнув (був дуже низенький проти Посмітюхи), насунув тому картуза на самого носа й крикнув:

— Тю-лю-лю!

Так співають посмітюшки у степу.

Посмітюха одсунув кашкета й брикнув ногою на Задьору, — биться він ні з ким не брався, бо був дуже слабосилий, хоч і вищий за всіх; він тільки одбрикувався, одмахувався, а мстився язиком.

Але Васько знов почервонів. На носі й над бровами йому виступив дрібненький піт. Він тісно стулив губи й засопів носом. А це вже знак поганий був.

— Ну, а що, як перекину? — хмуρο дивлячись просто на Посмітюху, раптом сказав він. І знов стулив губи.

Посмітюха ніби злякався й аж присів на довгі свої ноги.

— Ой, не перекидай! Що ти робиш?!

— А давай об заклад, що перекину!

Васько говорив уже так, що Посмітюха пильно зиркнув на нього.

— Давай, — сказав він завзято і аж кашкета на потилицю одсунув. — На що?

— На твоїх чорно-рябих...

Посмітюха од здивовання аж перехилився весь до Васька і витяг до його тонку в синіх жилках шию.

— Я-як? На моїх чорно-рябих?!

— Атож. Перекину, — пропадуть твої чорно-рябі. Не перекину, — пропаде мій руб.

Посмітюха одкинувся назад.

— То за мої чорно-рябі, по-твоєму, більше рубля не можна дати?!

— А ні.

Тут Васько вже трохи скривив душею: вся вулиця знала, що за такі голуби, як Посмітюшині, можна було сміливо три рублі дати: трубохвості, масть чиста, носики як пшеничне зернятко, в льоті легкі як пух. Навіть Микиша вступився за чорно-рябих:

— Ну-у, що ж ти... — у ніс, гуняво, невдоволено протягнув він і заплющив очі.

Посмітюха помалу склав дулю, лівою рукою поміг мізинцеві на правій зробити другу, поклав ще двоїсту дулю на долонь лівої руки й підніс під самий ніс Васькові.

— А оце бачили?

Васько немов і не помітив дулі, і не глянув на неї.

— А ти хотів би, щоб мій руб дурно пропав?

— Чого дурно? Давай на мій ніжик. Як перекинеш,— візьмеш ніжик, не перекинеш — даси мені свого чорного м'яча.

— Тобто поверх рубля, що пропаде?! — скрикнув Задьора.

— Авжеж. Що ж я, дурно ризкую своїм ножиком? Яка мені користь, як він не перекине?

Це вже було таке нахабство, що Посмітюху треба було тільки брякнути об землю, видерти того паршивого його ножика й закинути в яр,— хай лазить, шукає за це аж до вечора. Але Васько спокійно взяв ножика, який Посмітюха вийняв з кишені, обдивився його і спитав:

— Скільки ж ти дав за його?

— Два з полтиною. Ти що собі думав? З костяною ручкою, крендель ти.

Ціна йому і з ручкою, і з Посмітюхою разом була гривеник, не більше. Задьора так і сказав це.

Але Васько помалу крутив того ножика в пальцях та й крутив. А губи стали тоненькі, сірі очі гострими, сам увесь зробився червоний, як його волосся, і весь час сопів носом. Е, значить, уже його здорово роздратовано. Коли вже губи тоненькі стали й сопе носом, значить, справа погана.

Посмітюха теж помітив це і ще піддав жару.

— А що? Злякався? Жаль стало? Ех, ти, герой! «Перекину!..» Так перекидай, чого ж ти? Та гляди, щоб потім не біг до мами та не жалівся. Задаваться усякий може, а як до діла, так і нема. Тоже крендель!

Васько мовчки, помалу дивлячись у землю, поліз у кишеню, вийняв м'яча і разом з ножиком тикнув у руки Задьорі. Він згоджувався на такий заклад. Він не казав ні слова, але раз заклад пе-

редається в треті руки, то тут справа ясна.

Задьора аж перелякався. Та як можна?! За цей паршивий ніжик закидати цілого, новенького, блискучого карбованця та ще в додачу найкращого на всю вулицю м'яча? Навіть Микиша захвилювався: маленькі сонні очі його затурбувались. Він також почав умовляти разом з Задьорою Васька.

Таж на той карбованець скільки ж то цигарок, агрусу можна накупити, скільки квасу, «фіялки» випити, цілий день на транваї можна кататись. А ніжик що? Ручка полуплена та й не костяна, а чорт його зна яка, сам ніжик залізний, погнутий.

Сам Посмітюха перелякався. Він, правду сказати, зовсім не думав, що Васько згодиться. Він гадав, що той злякається і можна буде посміятись з його та й годі. А на карбованця усі разом купили б цигарок, і «фіялки», і агрусу, який Посмітюха страшенно любив.

А тим часом Васько помалу скинув шкіряного пояса, розстібнув блузку й почав скидати її через голову. Ну, коли вже скида блузу,— каюк, нічого не допоможе.

— Ух ти, Посмітюха паршива! — стусанув Задьора того кулаком у бік.— Пропав руб.

Посмітюха винувато посміхався й чухав кінчик носа. Микиша кліпав очима й розгублено дивився на Васька. А так би ловко було піти до річки, лягти в холодочку під вербами, а в руці у кожного по пляшці шипучої, холодної, з голочками, «фіялки». Очерет шелестить, гойдається, скидається рибка, пахне лугом.

— То то й... ну його к чорту... Не треба... І що вони, їй-богу. Ото... Васько, покинь.

І Микиша навіть за рукав потяг Васька. Але Васько закочував уже рукава, усе дивлячись у землю й не розтулюючи тоненьких, збілілих уст. Закачавши, він пустих їх вздовж тіла, потім устромив

у Посмітюху сірі, колючі, зовсім чужі якісь очі й сказав:

— Ну, дивись: як поверх отої приступки, значить, перекинув. Як нижче,— не докинув.

«Приступка» була вище середини глиняної стінки. На ній ріс молочай, будяки, якісь кущики. Колись, мабуть, од гори по ту приступку одвалилась земля.

— Е-е! — скривився Посмітюха.— Ти перекинь аж на той бік, а то...

Задьора не видержав і аж стрибнув до Посмітюхи як м'ячик.

— Та пішов ти к чортовій матері, масалка ти! От босяк! Та приступка ж нарівні з нами. Усі ж кидають так, даже студенти не можуть до приступки докинути. Не треба, Васько, ну його к чорту.

— Ну, нехай до приступки, нехай...— згодився Посмітюха.— Він і до тих хлопців не докине.

Микиша скинув картуза, витер рукавом піт, знов надів, почухав коло вуха, повів плечима: цілий же карбованець пропадає, а на річці так славно.

— Та той, та Васю... От їй-богу...

Гірш усього було те, що Микиша не міг висловити своїх думок. Коли б він сказав словами, як йому було жаль, як страшно, яка його обхоплювала тривога і як могло б бути гарно на річці, то напевне і Васько, і Посмітюха зразу послушались би його.

А вони замість того умовлялись уже про те, як помітити, де впаде карбованець. Добре, як він у глиняну стіну вдариться,— тоді там, на тому місці здійметься малесенький ніби димок. А що буде, як він упаде десь у кущик на приступці або не долетить до стіни й упаде в траву на долині? Васько казатиме тоді, що перекинув.

Врешті, постановлено було так: Микиша мав обійти провалля і стати на тім боці на горі й пиль-

но дивиться, чи не впаде коло його. А Задьора збіжить униз, стане на дні яру й буде слідкувати, де здійметься димок. Посмітюха ж стоятиме біля Васька й дивитиметься, щоб той не кинув черепком замість карбованця.

Так-то воно так, але як було вже постановлено, то ні Микиші, ні Задьорі зразу чогось дуже не хотілося йти,— і душно, і ноги болять, і додому вже час. Микиша навіть ліг на землю й закрив лице кашкетом.

— Ну, як так,— сказав Посмітюха,— то ходім на річку. По дорозі зайдемо до Сашка, покуримо...

— До Сашка можна...— згодився Задьора і скося глянув на Васька.

— Ну, так я буду так кидати,— сказав Васько й вийняв з кишені карбованця...

І він уже, кинувши кашкета на землю, почав одступати, щоб розігнатись. І лице було йому таке вперте, завзяте, руде волосся так рішуче стирчало над молочно-білим лобом, що Задьора сердито пацнув Микишу ногою й сказав:

— Ну, вставай, іди на той бік. Ну, паршива Посмітюха, будеш ти пам'ятати. Микиша, вставай, ну його к чорту, лежить як губернатор.

Микиша мляво підвівся й поплентався понад проваллям на той бік. А Задьора сердито пострибав униз, як чорненький, кругленький жучок.

III

От нарешті Микиша в своїй рожевій ситцевій сорочці з'явився поміж кущів над стіною провалля. А Задьора давно вже стояв унизу серед купки ремісників і щось оповідав їм. Хлопці позирали то на стіну, то на гору до Васька й Посмітюхи.

Посмітюха лежав на боці, перехрестивши довгі босі ноги, й жував травинку. З Васьком він не ба-

лакав, тільки скося обережно поглядав на нього.

Васько лежав лицем до города й дивився на його приплющеними очима.

Он там, за церквою, червоніє клаптик залізного даху. Там, під тим дахом, сидить тепер маленька, поморщена, попечена сонцем, вітром і дощами бабуся. Від неї пахне житнім хлібом, половиною, клуною. Над бантинами в клуні бувають горобині гнізда. І тепер уже не можна буде поїхати з бабусею в село до неї драть горобців, лазячи по бантинах, їсти огірки з медом, в якому ще zostались крильця й лапки бджіл. І не можна буде купатись в широченному ставку з жовтою, аж білою од глини, водою. А на потовченому, в кізяках березі лежить череда, сонно помахуючи білими, чорними, гнідими хвостами. Чередник Сафон сидить на старому човні, спустивши чорні, вузлуваті, немов корені, ноги у воду. І коло самих ніг його черкають крильцями прожогі шури. Сонце пече в голі плечі, в спину; на селі далеко співають півні.

Навіть додому, он туди, під той клаптик червоного даху, вже не можна буде прийти. «А де карбованець?» — «Я закинув його у провалля». Хто закидає гроші в провалля? Та ще такі новенькі, любі, з такими блискучими, чіткими щербиночками? Йому не повірять: для чого закинув, по віщо? Мабуть, профиськав на цигарки або, чого доброго, десь з босячнею в карти програв.

І лице Васькові вже не було червоне, і губи тісно не тулились. Ні, ні, цього вже не було. Але тут якраз зачувся тоненький далекий крик з того боку провалля. То гукав Микиша, вимахуючи рожевими рукавами в куцах.

Тоді почав гукати знизу й Задьора.

Васько в ту ж мить схопився на ноги й глянув на Посмітюху. Посмітюха, мабуть, уже давненько дивився на нього, бо чогось ущипливо посміхався. Васько зразу зашарівся, похмурився, стиснув губи

в ниточку. А як таким він робився, то й рухи йому ставали зразу повільними, немов млявими, але впертими. Він помалу закачав трохи вище рукав на правій руці, вийняв карбованця, обняв його двома пальцями, стиснув і тоді мовчки показав Посмітюсі. Посмітюха посміхнувся й раптом сказав:

— Ну його к чорту, Васько. Не треба. Все одно ж не перекинеш. А руб пропаде.

— Хай пропада. А я тобі покажу...

Що саме він мав показати, Васько не договорив, бо зараз же одступив кроків на п'ять назад, крикнув: «Ди-ви-ись!!», розігнався, люто закинув руку з карбованцем назад, потім з усіх сил махнув нею, аж поточився. «Вші-і», — засвистів карбованець над проваллям. А Васько й Посмітюха як були, так і закам'яніли, устромивши очі в стіну й бігаючи ними по ній. Мокрий від слини рот Посмітюхи аж роззявився. Хлопці внизу теж застигли, розсипавшись по яру й задравши голови догори. Микиша стояв серед кущів і тривожно водив головою в різні боки, прислухаючись, чи не впаде де коло його.

І раптом внизу всі дзвінко закричали, а Васько перед тим за одну мить побачив, як трошки вище «приступки» знявся легкий димок од сухої глини.

— Перекинув! Перекинув! А що? Над приступкою впав! Бачив? Бачив?

Посмітюха нічого не бачив.

— Ну, то ходім униз, ходім! Там бачили добре.

Внизу, справді, бачили всі, як карбованець вдарився над приступкою, трошки-трошки, на аршин вище за неї. Якраз коло самої дірки горобиної. Вся стіна була неначе попровірчувана дірочками. В тих кругленьких дірочках горобці та різні пташки мали гнізда.

— От Васько! От молодця! Ну й Жар-птиця! Це ж ніхто ще не міг перекинути. І рубля не пожалів.

І Задьора, і ремісники обступили Васька, пробували його мускули на руці; деякі пробували й собі кидати. Васько посміхався сірими очима та все одчиняв то зачиняв Посмітюшин ніжик. М'яч кругло випинався у кишені.

IV

А Посмітюха лежав собі на горбочку, заклавши руки під голову, і пацав цибатими довгоп'ятими ногами. Лежав і подивлявся на Васька з зловтішною посмішкою.

— А що, Жар-птиця, — раптом закричав він, — добрий ножичок? Правда, варто за його закинути рубля? А я ж за його аж двадцять копійок новенькими заплатив. Побий мене бог, двадцять копійок.

Васько довго дивився на його, немов роздумуючи, що з ним зробити.

— А ти ж казав, що два з полтиною заплатив? — сказав він тихо.

— Так на те ж і говориться, щоб дурні повірили. От крендель!

— Та ти звісний мошенник! — скрикнув Задьора.

— А тобі яке діло?

— А що ж ти дуриш? Він би, може, рубля не кидав, якби знав.

— Так зате ж він герой, перекинув. А тепер нехай заплаче та мамі пожаліється. Або коли вже такий молодець, то хай вилізе на приступку та й візьме свого рубля. Він, мабуть, там лежить.

І Посмітюха, сміючись, задер голову до стіни. З землі до приступки було десь сажнів з десять. Всі мимохідь також глянули туди. Куди там вилізти! Рівна, крута, височенна стіна та й годі.

Правда, згори до приступки було ближче, саж-

нів з чотири-п'ять, але так само й високо, і рівно, і ще страшніше, ніж знизу.

Васько все стояв і дивився вгору, а Посмітюха лежав і з посмішкою пацав ногами.

— А що, вже бачиш, де саме лежить? — кричав він. — А ловкий, я вам, братця, скажу, карбованчик був. Страшно жаль. Ех, якби я був герой, я б таки поліз... Та що ти все дивишся, Жар-птиця? От ти — птиця, візьми, полети та й найди.

Деякі хлопці сміялись і поглядали на Васька, а декотрим, видно, і шкода було. А Посмітюха, поглядаючи на тих, що сміялись, мстився далі.

— Задьора, ану подивись, чи вже мокра сорочка од сліз у нашого героя. Та дай йому свою, а то затопить нас усіх отут-о. Не плач, Жар-птиця, не плач, купе батько калач, медом помаже, тобі покаже, а сам з'їсть. А за карбованця дасть тобі іншого меду.

— Ой, гляди, Посмітюхо, щоб тобі не попало меду, — сказав Задьора й подивився на Васька.

А Васько ніби нічого не чув. Він одійшов трохи назад, підняв голову догори й водив очима по стіні, наставивши над ними руку дашком.

— Що, Васю, що, любий? — аж підвівся Посмітюха. — Не надивишся? Дивись, дитино моя, дивись, он та-ам-там він лежить. Он на тій, на тій приступочці. Зайди ще трошки з другого боку...

Васько справді одступив трохи вбік.

— От-так. І звідсіля подивись. От-от. Височенько-височенько закотився. Правда, Васю?

Хлопці вже стали реготатись. Навіть Задьора не втерпів і посміхнувся.

— Ех, бідний Васю, роздобув десь карбованця і взяв та й закинув. Тепер укусив би себе за руку, так соромно. Що ти його робитимеш? Хм! І герой, а рубля нема.

Васько спустив руку з лоба і подивився просто на Посмітюху. Але чи через те, що він довго дивив-

ся угору, чи чого іншого, очі йому були якісь чудні: не то невидючі, не то занадто ясні; сам був неначе зблідлий, так що ластовиння, ніби бугриками, вразно виступило на носі, а волосся аж вогнем горіло над білим-білим чолом.

— Що? — сказав Посмітюха. — Бачив, де лежить? От коли ти такий герой, то достань його звідти. То, брат, не штука — розмахнуться та шпурнути. Так усякий дурень перекине. Якби всякому не шкода було грошей, так усі перекидали б щодня. Таких розумних, як ти, не багато. А от ти тепер достань, от що. Отут-то я вже з тобою на що хочеш поб'юся. Ні, ти отут виграй у мене! А то виграв паршивого ножика й задається. Крендель який!

— Ну, давай об заклад... — раптом сказав Васько. Сказав собі зовсім тихенько, ніби спокійно, тільки трошки хрипко, так що потім аж кашлянув кілька раз. І сам ледве-ледве, бліденько посміхався.

Посмітюха навіть не зрозумів.

— Який заклад? Що достанеш рубля?

— Атож.

Посмітюха витріщив на його очі.

— Оттого, що там лежить?!

— Атож.

Посмітюха глянув на височенну стіну, на Васька, знов на стіну і потім на хлопців. Ті також поглядали на стіну, на Васька, на Посмітюху й нічого не розуміли. Чи сказився Васько, чи жартує, дурить.

— Оттого рубля, що закинув?! Отамо, о?!

— Атож.

Посмітюха зрозумів: хоче налякати, щоб таки його зверху було.

— Ну, що ж, давай... — сказав він ніби зовсім серйозно.

— Що ставиш? — спитав Васько, і знов у горлі

йому захрипло, і знов він прокашлявся. А очі такі самі були чудні, ясні-ясні, а губи бліді, аж синюваті.

— Та що хочеш. Хоч і чорно-рябих. А ти що?

— А я...

Васько лапнув за кишеню: там був ножичок і м'яч.

— Ну, а я ставлю левольверт.

Дома у Васька на горищі лежав захований маленький, гарненький револьвер. Васько знайшов його на шпалах, як ходили вперше купатись на Чорну скелю. Йому Микишин брат, поштальйон, давав уже три рублі, та Васько не схотів.

— Давай левольверт... — згодився Посмітюха. — Тільки гляди ж, щоб по правді. Це ж ти навсправжки б'єшся об заклад? Щоб потім не казав, що...

— Давай руку... — сказав Васько і ступив до Посмітюхи з протягнутою рукою.

Посмітюха схопився на ноги й швиденько подав йому свою.

— Стій! — закричав він, міцно держачи Васька за руку і обертаючись до хлопців. — Хлопці, глядіть же, от при вас діло йде. От він каже, що достане з приступки, он звідти, з тої стіни, он звідти того рубля, що закинув! Так?

— Так! Так! — загомоніли деякі. А інші мовчали й дивились на Васька, що той скаже.

— Так, Васько? — звернувся й до нього Посмітюха.

— Так, — хитнув головою Васько.

— О! Чуєте? Ну, і як достане, то я йому маю оддати пару своїх чорно-рябих...

— Тих, що з синіми шийками... — вставив Задьора.

— Тих, що з синіми шийками. Інших у мене немає, крендель ти.

— А ти купиш паршивеньких і підміниш. Жулик...

Посмітюха уважно глянув на його й подумав, що це думка таки непогана.

— Сам ти жулик. Ну, а як не достане, то він мені дає свого левольверта-бульдога. Так?

— Так... — знов хитнув головою Васько.

— Глядіть же, хлопці! Розбивайте тепер!

Двоє чи троє рук потяглося з купки й розбили зчеплені руки Васька та Посмітюхи.

Посмітюха тоді махнув рукою й весело закричав:

— Ну, маємо левольвертик! Ловкенький, рублів шість зразу дадуть. Шестизарядний. Доставай, Васю, рубля. Ну? Лягай, хлопці, на траву, будемо дивитися, як Жар-птиця буде на стіну летіти.

Васько не слухав. Він одвів убік Задьору й щось почав йому шепотіти. Часом він показував рукою на стіну; Задьора також туди дивився й хитав головою. І видно було по лиці Задьори, що він усе більше та більше дивувався.

— Е, колдувать не можна! — закричав Посмітюха, сміючись.

Задьора ще раз хитнув головою, насунув кашкета по самі очі й щосили побіг по долині до схилу провалля. А Васько ліг собі на горбочку, затулившись ліктем од сонця, і злегенька замуликав на голос «Говорила сину мати».

Посмітюха й хлопці були тим здивовані.

— А що ж це таке, Жар-птиця? Чого ж ти не достаєш?

— Доста-ану!

— Так чого ж ти ліг?

— А так. Ось вернеться Задьора з гóрода, тоді буду доставати.

— Чого ж він туди побіг?

— А твоє яке собаче діло?

Хм! Щось вони затівали непевне. Ще, чого доброго, справді достануть карбованця.

Посмітюха занепокоївся.

— Як же ти будеш доставати?

— А от побачиш.

В цей саме час Задьора зустрівся з Микишою на схилі гори. Поговоривши, вони разом подряпались на гору й хутко сховались за нею. А Васько лежав собі, посміхався й легенько наспівував. Ей, він таки щось вигадав!

V

Але скільки Посмітюха й хлопці не допитувались, вони нічого від Васька не дізнались. Та хіба в цього рудого чорта щось витягнеш? Він і так був не Жар-птиця, а Жар-риба, говорити зовсім не вмів, а тут ще й навмисне не хотів.

— Та скажи, Васько!.. Га! От горобеня паршиве. Скажеш, Рудя ти?.. Та скажи хоч, куди побігли Задьора та Микиша?

Васько собі лежав і травинкою дражнив комаху в траві. Комаха смішно так сідала на задні лапки, найжувалася й сердито хапала кліщиками травинку.

— Агов-гов-ов!! Гей, гей-ей!! — раптом закричали з гори Задьора й Микиша. У Задьори на руці щось було намотане, він підіймав ту руку й щось кричав.

Васько зразу схопився на ноги й кивнув головою Посмітюсі.

— Ну, ходім.

— Куди? А, рубля доставати?

— Отож, рубля доставати.

І, не пояснивши більш нічого, побіг на гору. Нічого не вдієш, мусили бігти за ним і всі.

Виявилось, що в Задьори на руці висіла намота-

на товстелезним бубликом шворка. Там же, на горі, Васько розказав, як саме він хотів доставати карбованця.

Це штука зовсім нехитра, — треба було тільки догадатися. Він візьме шворку, гарненько прив'яже її за куц, що якраз врівні з приступкою, і пустить униз. А тоді по тій шворці спуститься на приступку. Там знайде карбованця, сплуне вниз, у провалля, і вилізе собі з карбованцем у кишені на гору. От і все.

Що й казати, — штука була проста. Але коли хлопці глянули на те височенне глинище, коли зміряли оком те провалля, вони з недовір'ям і острахом подивились на Васька.

— Та бре?! Та невже полізеш?!

— Ну, а що ж? Щоб пропадав там руб? Та щоб заклад Посмітюсі програв?

І знову очі Васькові були немов невидючі, губи бліді, а голос з хрипотою. Він узяв з руки Задьори шворку, закинув її собі за плечі й пішов уперед, на той бік яру. Хлопці, перешіптуючись, ішли позад його.

Ні, це таки було не так просто, як здавалось здалеку. Насамперед до куца прив'язати шворку було неможливо, бо вона могла зісковзнути з куца. Самі куці були якісь хирляві, ріденькі, — ще вирвуться з коренем і разом з Васьком полетять у провалля. А що найголовніше — це те, що було страшенно високо. На серці й у животі ставало так якось тоскно, нудно, важко, як дивитись униз, ноги робились м'якими, підгинались, руки слабли, по всьому тілі прокочувався гідкий, млосний холодок. Деякі хлопці, зазирнувши в провалля, швиденько одсувались і сідали на землю, — їм здавалось, що їх туди так і потягне якась сила. А один з ремісників, ще зовсім мале хлопча, подивився униз, зблід і з плачем кинувся до Васька. Ухопившись за його обома руками, він чи то тяг його ку-

ди, чи не пускав і, весь скривившись, кричав:

— Не тре-е-ба, не треба! Не хочу, не хочу!

У декого з хлопців почали вже теж наливатись очі сльозами й кривитись так само лица. Але Васько дуже розсердився й одпихнув од себе малого. Сказився хлопець, чи що? А чого треба тут чужим? Комедія тут яка, чи якого чорта?

Ремісники одвели вбік малого й самі трохи одступили.

Раптом Задьора вхопив Васька за рукав і потяг його вбік.

— Знаєш що, Васю, — таємниче, гаряче зашепотів він йому, — давай я, знаєш, поговорю з Посмітюхою. Він одкажеться, їй-богу, одкажеться, я вже бачу по йому. Ну його к чорту, Васю. Знаєш, Васю, побий мене бог, не треба.

Васько вже тоненькою ниточкою стулив губи. Уже стулив! Сам же був блідий, як кістка, а як дивився униз, то аж злегка хитнувся назад. Задьора ж це бачив, — а то губи вже вперто, завзято стулив.

— Їй-богу, Васю, Посмітюха одкажеться. А потім, знаєш, ми зробимо так: понесем твого левольверта до Микишиного брата, і він тобі дасть за нього три рублі. Та, знаєш, попросимо, щоб він дав одного новенького рубля. Він, знаєш, дасть. От побачиш, він на пошті доставане. У нього багато новеньких рублів. Спитай Микишу.

Васько мовчки слухав, дивлячись у землю, і пальцем ноги качав суху паличку. Потім підвів голову й сказав:

— Шворку не за куца, а он за того берестка прив'язать можна.

На сажень від куців ріс тоненький, у дві хлопчачі руки завтовшки бересток. Він, здавалось, одбіг од байраку, що починався трохи далі, неначе хотів побігти й подивитись у провалля, та не добіг і зостався тут сам.

Більше нічого Васько на Задьорині слова не сказав. Він пішов в'язати шворку до берестка. Що ти з ним після цього говоритимеш?

— Та не стане шворки до приступки, як прив'яжеш до берестка...— сердито сказав Задьора.

Васько зробив добру, глуху петлю й затягнув її на бересткові. Робив усе дуже помалу, повільно, немов спросоння або в задумі. Так само підніс віршовку до провалля й кинув її туди. Стіна угиналася підковою, Васько одійшов на ріжок підкови, ліг на землю й подивився вниз. Звідси було зовсім добре видно приступку. Шворка лежала, згорнувшись ковбасою, на кущах молочаю, — значить, було її доволі. А сама приступка була завширшки ступнів у два, — не то що стати, а й лягти на ній можна було. Униз Васько старався не дивитись. Після того спробували шворку: витягли її, вхопились всі за край її й почали тягти. Бересток аж затрусився, але шворка й не тріснула.

Ну, можна було вже й спускатись.

Васько знов помалу скинув блузу, поклав на неї пояс і кашкет, підперезався ще тісніше й обв'язав себе попід пахвами й по поясу кінцем шворки, — це на всякий випадок.

Посмітюха вже не сміявся на горі. Тут було не до сміху. Він стояв собі осторонь і мовчки слідкував за всім, що робилось, а губи так само мокрі були, як і внизу.

Деякі з хлопців пішли на краєчок підкови, щоб збоку дивитись, а Задьора, Микиша та ще дехто з ремісників лишилися тут, щоб допомогти Васькові.

Але чим би вони могли допомогти? Васькові треба було тільки вхопитись за шворку та й спускатись. Як сам собі pomoже, то й добре, а як ослабнуть руки, як злякається, то й Бог не pomoже.

А як не ослабнути рукам, коли, лежачи на землі й виставивши саму тільки голову над проваллям, стає так страшно, що м'якнуть і руки, і ноги, і го-

лова, і під серцем так ниє, що аж плечі починають боліти.

Васько став на коліна над проваллям і зазирнув. Але зараз же одсунувся й глибоко зітхнув, немов заклінувшись. Лице йому було сіре, а ластовиння, як краплинки іржі, темніло на носі.

— Васько, плюнь, не треба! — плачучим голосом крикнув Задьора й рачки поліз до нього.

— Не треба, Васько!..— гуняво й тривожно сказав і Микиша. — От їй-богу... Ну, і що вони... Тут он так, що аж...

Більше нічого Микиша не міг сказати, але те, що сказав, було сказано таким голосом, що камінь, що костяна ручка зворухнулись би, якби могли зрозуміти.

А Васька це ніби тільки підштовхнуло, він шарпнувся, неначе вколотий, ще тісніше стулив губи, очі зробив колючими, злими, скляними. Швидко повернувшись задом до провалля, він ухопився обома руками за шворку й поповз до нього. На краєчку спустив ноги вниз і став помалу перебирати руками, зсуваючись все нижче та нижче. Земля й глина з гуркотом почали осипатись під його ногами.

Задьора, Микиша й усі інші перебігли до тих, що лежали збоку, лягли поруч з ними й, виставивши самі голови, стали дивитись на Васька, затаївши духа й не ворущачись.

Васько спускався помалу, поволі сунучи одну руку по шворці, а другою цупко тримаючись. Все тіло його хилталось, як відро у криниці, й терлось об стіну. На рудому волоссі вже лежали грудочки глини, за вухом, як перо у писарів, повисла суха бур'янинка. Хлопцям видно було, як Васько часто кліпав одним оком, мабуть, запорошило. Око було невидюче, напружене, витріщене, як у мертвяків. Ах, якби ж він хоч не дивився униз! Не дай Бог гляне! А до приступки ще ж сажнів з двоє. А що,

як приступка обвалиться? Васько повисне й задуться на шворці. Тільки б він усе-таки не дивився униз. Той великий камінь там, у долині, здається звідси таким маленьким, а весь яр таким чужим, таким страшним, що Васько не вдержиться. Ніхто б не вдержався.

Щоб передихнути, хлопці часом одводили очі од Васька й дивились на гóрод. Широко-широко розкотився він долиною степовою. І так тепер любо, так легко, так чогось сумно дивитись на ту залиту сонцем, спокійну, поважну широчінь. Он рівно, ясно й як завжди блищить одним боком баня на соборі, подібна до величезної цибулини, в якій замість хвоста — хрест. На вокзалі блискотять гострими голчастими іскрами рельси. Садки кротно кучерявляться поміж білими стінами будинків. А над усім цим велично, без краю розгорнулось високе, прозоре, тепле небо з сліпучим вогненным сонцем посередині. І не вірилось, що тут, над глибоким проваллям, на шворці теліпається Васько й от-от могло статися з ним щось страшне.

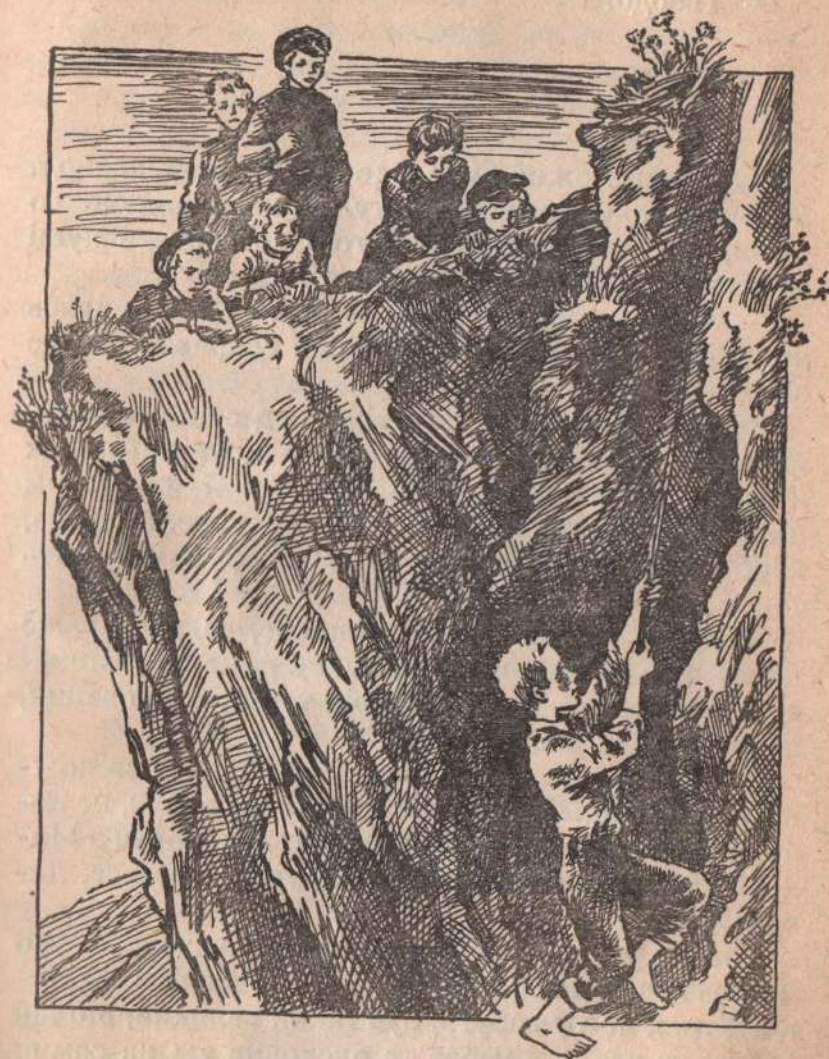
А Васько тим часом зсувався все нижче та нижче. Мабуть, руки йому почали вже стомлюватись, зомлівати, бо він уже не перебирав ними, а тільки держався й так спускався. Лиця вже не видно було, тільки червоніло руде, засипане глиною волосся на маківці та білили запорошені плечі.

Раптом він зупинився, обережно повернув голову набік і глянув униз. Потім швидко почав перебирати руками й, нарешті, став ногами на приступку.

Хлопці глибоко перевели дух.

— Твердо стояти, Васю? — не витримав і крикнув Задьора.

Васько, держачись одною рукою за шворку, другою напнув рукава й почав ним витирати залите потом і засипане глиною обличчя. Утершись, обережно, не випускаючи з руки шворки, став на-

душувати ногою по приступці то в одному напрямі, то в другому. Тоді задрав голову догори, знайшов очима голови хлопців і хрипло крикнув:
— Твердо!

VI

Ну, тепер можна було вже шукати карбованця. Васько трохи спочив, притулившись спиною до стіни, потім став одною ногою розгортати кущі молочаю і пильно заглядати в них.

— Васю! — крикнув Задьора. — Ти подивись коло дірки. Він коло самої дірки вдарився. Чи не загруз у глині там?

Васько одхилився всім тілом од стіни й обдивився. Справді, трохи далі була кругленька, як ховрашина нора, дірка. А краєчок її як ножем щось зрізало, видно, що зовсім свіже. Мабуть, карбованець влетів у саму дірку й десь там лежить тепер.

Васько підступив трохи ближче, взявся краще лівою рукою за шворку, а праву помалу, щоб часом не закотить далі, коли він там є, карбованця, почав сунути в дірку.

Хлопці жадно, не дихаючи, слідкували за кожним його рухом і навіть не бачили провалля, не почували страху. Посмітюха теж лежав поруч з Микишою і, роззявивши рота, забувши про все, дивився вниз.

І вмить усі аж хитнулись од жаху назад! Васько чогось несамовито закричав і одскочив убік од дірки. Страх його, мабуть, був такий великий, що він забув, де стояв, і через те одскочив аж на самий край приступки. Тут він хитнувся, замахав руками, як ті, що топляться, і... впав лицем, усім тілом на стіну.

Задьора затрусився, і зуби йому, на його диво,

самі собою дрібно-дрібно зацокали. Так вони цокають, як довго купатись у холодній воді й вилізти на вітер. Він заплющив очі й обома руками, скарлюченими пальцями вгрібся в землю коло себе.

Але зараз же й розплющив! Васько всім тілом припав до стіни й стояв так, повернувши голову до дірки. Потім раптом швидко-швидко почав перебирати руками, підтягаючи себе вгору й помагаючи ногами й озираючись назад.

І несподівано спинився, повисів так якийсь час і помалу, озираючись, став знову спускатись. Хлопці думали, що йому закрутилась голова або сил не стало.

— Хлопці! Треба витягати Васька! — закричав Задьора й хотів уже одповзати од провалля, але в цей момент Васько крикнув знизу:

— Задьора! Виламай мені доброго кийка! Швидше! Тут гадюка! Вона сидить у дірці! Трохи не вкусила мене! Швидше! Та замашного виламай!

Тим часом він вийняв з кишені ножичка, розчинив його і взяв у праву руку.

— Васю! — закричав Задьора. — Ти гарненько обв'яжи себе під пахвами й держись руками, ми тебе зараз витягнемо! Чуєш?

— Чую! Виламай палицю й кинь мені сюди! А тягти не треба! Та швидше!

Навіщо йому була та палиця? Битись з гадюкою? Тікав би швидше звідти, будь воно проклято — і карбованець той, і левольверт, і чорно-рябі. От упертий, не дай же Бог!

Але що ж тут з ним сперечатись, не тягнути ж його силою, — він швидше вниз стрибне, ніж дасть себе витягти. Треба було ламати кийка. Виламали аж три. Задьора ліг над проваллям, над самою головою Васька й пустив на нього палицю. Але вона вдарилась кінчиком об виступ, перекинулась і сторчака полетіла в яр, не скоро вдарившись об землю. Занадто близько до стіни пускав Задьора.

Другу він одвів далі й випустив. Вона впала на плечі Васькові й, коли б той не підхопив, також упала б у провалля.

— Є! — крикнув Васько й спробував кийка у руці. Нічого, замашний був кийочок, на кінці ще й ковінька, аби тільки влучив по гадюці, то вже не сичатиме більше.

Хлопці гадали, що він тим кийком почне зараз же виганяти гадюку з нори. Але Васько замість того зручніше вмовстився біля стіни, підняв праву руку з палицею догори й так і застиг. Рішив, значить, підстергти й тоді бити.

Хлопцям дірки не видно було, але вони тим уважніше вп'ялись очима в палицю. Як вона хоч трохи хиталась, вони всі витягали голови, як гуси, й напружено чекали.

Але минуло хвилин десять, п'ятнадцять, двадцять, а рука все так само стирчала з націленим кийком і тільки злегка від утоми похитувалась. Може, гадюка якоюсь іншою діркою втекла? Або згорнулась собі там у норі та й спить? Доки ж її дождати?

Хлопці спочатку боялись і ворухнутись. Потім стали перешіптуватись, а далі й голосніше балакати. Микиші вже хотілось їсти й голова боліла від сонця.

— Васю!.. Васько! — обережно погукав Задьора.

Васько не ворухнувся. Хлопці злякались і попритихали, знов устромивши всі очі в кийок.

Сонце пекло й палило просто в лице Васькові. Хлопцям шиї були вже мокрі від поту, й маленькі мушки від цього роями крутились над головами й залазили в носи, в вуха, в рот. Хлопці втирались рукавами, одмахувались від мушок, сяк-так помагали собі, а що ж то Васько мусив робити? Він стояв непорушно, як закам'янілий, і тільки па-

лиця то непомітно спускалась трошки нижче, то знов піднімалась.

Знов Микишка зашепотів: йому вже хотілось і їсти, і спати, і купатись. Троє ремісників пошепотілись між собою, одповзли й потихеньку пішли додому. Посмітюха перекотився на їхнє місце й накрив голову кашкетом з другого боку.

— Васю! — знов потихеньку гукнув Задьора.

Васько замість відповіді підвів червоне від утоми й сонця лице й мовчки погрозився палицею.

— От чорт його зна... — пробурмотів Задьора. — Доки ж він там стоятиме?

Микиша обома руками сердито почав чухати собі шию, голову, спину. Сонне, пухке лице його з маленькими очима почервоніло й розпарилось.

— Ну, їй-богу... — захмикав він. — От це, той... Коли ж вона вилізе? Може, завтра? І що вони, той... І мухи ще...

Словом, справа затягалась бозна на скільки. Головне, справді, було невідомо, коли ж тій гадюці захочеться вилізти. Та й чого вона неодмінно вилазитиме зовсім? Визирне одним оком, побачить, що та людина ще тут, та й знов сховається. Її ж не перестоїш.

— Васько-о, — жалібно загунявив Микиша, — вилазь уже!..

Тоді Васько пустив униз руку, задер голову й неголосно проговорив:

— Ідіть собі додому, мене не ждять. Я не вилізу, поки не достану рубля. Він там у дірці... Та той, Задьора, знайди до нас та скажи, що я ночуватиму в тебе. Чуєш? А тепер, скажи, пішов за арифметикою до Сашка. Чуєш?

І вже знов підняв руку з палицею.

Та то, виходить, він аж ночувати збирався на отій приступці?! Оце добра справа!

Задьора, Микишка й Посмітюха почали пошепки радитись, що ж його робити. Покинути тут

самого Васька, як він каже, розуміється, ніяк не можна було. Але ж і сидіти тут над проваллям, не ївши цілий день, також не випадало. Отож постановили так: Посмітюсі з Микишою іти додому, розстаратися там на їжу й таскати сюди, а Задьорі сидіти тут і ждати їх. Вони всі разом поїдять і Васькові на шворці спустять туди, на його чортову приступку, щоб вона була раніше завалилась.

Микиша й Посмітюха охоче пристали на таку постановку і швиденько одповзли од кручі. За ними пішли й решта ремісників. Зосталися над проваллям тільки Васько на приступці та Задьора над ним.

— Васько! Микиша з Посмітюхою пішли в г'ород та принесуть нам їсти! Чуєш, Васю?

Васько, не підводячи голови, хитнув нею кілька раз і застиг. А Задьора поклав голову на лікоть і став дивитись на город.

VII

Коли сонце запікало Задьорі один бік до того, що здавалось, от-от закуриться сорочка на йому, він перевертався на другий бік, закривав кашкетом другу сторону голови й знов лежав. Часом він одповзав за кущі, нишпорив поміж ними, шукаючи пташиних гнізд, лежав у холодочку й знов вертався над провалля. Васько все стояв так само, замахнувшись палицею над діркою, не міняючи пози, не ворущачись, як заклятий навіки в такій постаті. Чи не заворожила його ота сама гадюка? Може, то відьма перекинулась у гадюку й зачарувала його там? Може, він уже неживий?

Ні, палиця ледве помітно похитувалась і здригалась у руці. Часом голова крутилась то туди, то сюди, — мабуть, мушки вже так лізли в ніс та

в очі, що не було сили видержати. Та й сонце ж повинно було як пекти!

Потім у яр прийшла кумпанія гімназистів грати в скраклі. Задьорі було млосно дивитись униз, і через те він ліг лицем до неба й слідкував за хмаринами. Як воно так робилося, що от зовсім маленька хмаринка, а що далі, то ставала все більшою та більшою, розпухала, прибирала різні форми, стаючи подібною то до сивого діда з короною на чолі в довгому балахоні, то до ліжка з величезними подушками; один раз навіть на Посмітюху з його качиним носом було похоже.

Гімназисти внизу так завзято кричали, реготались і тупотіли, бігаючи, ногами, що Задьора боявся, як би Васько не глянув униз. Але Васько стояв як статуя. От упертий, це ж не дай Бог! Ну-ну! Невже ж він і ніч стоятиме там? А як засне та впаде? От бісової душі гадюка, й залізла ж якраз туди! Та хіба її не можна вигнати?

Задьора почав думати, як би вигнати гадюку, але нічого не придумувалось, бо страшенно хотілось їсти й сонце пекло немилосердно. А Микиша й Посмітюха десь пообідали собі та пішли, свинота, на річку купатись.

В яру затихло. Вже розійшлись і гімназисти. Сонце спустилось нижче. Васько раптом хитнув палицею, націлившись бити. Але так і застиг знову.

— Васю! — крикнув Задьора. — Що там?

Васько погрозив палицею. Але Задьорі так цікаво було знати, чого замахнувся Васько, що він знов закричав:

— Може, гадюка вилазила?

Васько мовчки захитав головою. От проклята мара, утекла знов. І щоб то вилізти трохи далі, — мабуть, тільки носа показала. Раптом Задьорі майнула чудесна думка в голові.

— Васю! Слухай, Васю! А знаєш що? Ти, Васю,

викури її! Знаєш, запали над діркою соломи й кізяку і махай рукою, щоб дим туди йшов.

Задьора аж навколішки став од хвилювання.

— Є в тебе сірники? Нема? Ну, то в мене є. Стій, Васю, в тебе ж і кізяків нема. Я тобі зараз спустю і сірників, і кізяку. Стій, Васю, я зараз. Ми її, чортову душу, звідти викуримо.

Васько не сперечався. Чи думка Задьори вида-лася йому такою дотепною, чи вже знесилився вкрай, але рука з палицею йому опустилася. Він почав утиратися од поту, чухатись, а потім при-сів біля стіни, ухопившись одною рукою за швор-ку, а другою затуливши голову від сонця, і заплю-щив очі.

Задьора тим часом назбирав кізяків за кущами, склав їх у купку, примостив між ними коробочку з сірниками й підліз до краю провалля.

— Васю! Чуєш? Ану, одв'яжи од себе на хви-линку шворку. Чуєш, Васю?

Васько пошарпав шворкою,— значить, чув.

Задьора аж чухався од нетерплячки. І як воно зразу в голову не прийшло викурити її звідти?

А коли Васько крикнув знизу, як було спущено кізяк з сірниками: «Є!» — Задьора бігом перебіг на ріжок провалля й майже до половини висунув-ся над ним, щоб краще стежити. І вниз дивитись чогось уже не так страшно було. Який там страх, коли йому така чудесна думка в голову прийшла? От якби тільки Васько як слід зробив усе, щоб дим ішов просто в нору!

— Васю, ти, знаєш, поклади трошки сухого бур'яну в саму дірку! Чуєш, Васю?

Васько обмотав себе знов шворкою. Він уже спочив і рухався бадьоріше. Взавши палицю в праву руку й притулившись всею спиною до стіни, він лівою рукою примостив кізяк і сухий бур'ян під діркою. Наклав і в саму нору трохи бур'яни-нок, щоб по них, як по трубах, ішов туди, всере-

дину, дим. Підпаливши, він наготовленим віхтем з трави почав гнати вогонь і дим у дірку. Бур'ян весело затріщав, спалахнув, лизнув кізяк, кізяк закурів, і гострий, ущипливий, солонкуватий дим густим клубом полетів угору аж до Задьори, за-кривши собою дірку.

Васько зручніше став і наготовився знов, під-нявши руку з кийком догори. А лівою рукою все ж таки не переставав віяти на дим.

І вмить Задьора побачив, як Васькова палиця здригнулась, піднялась трошки вгору і зразу впа-ла на щось. І знов зметнулась і впала. Васько несамовито вже гатив по гадюці, аж курява здій-нялась і шматки горілого кізяку з димом летіли вниз у провалля.

В цей час якраз у кущах з'явився Посмітюха. В руках у нього було щось замотане в біле. Він чогось був стривожений, озирався на когось на-зад, але Задьорі було не до того.

— Ну, Васю?! Ну?! — кричав він униз і тріхи-тріхи не плигав туди.— Убив, Васю?!

— Кого? Що? Гадюку? — захвилювався По-смітюха і, живо лігши животом на землю, поповз до Задьори.

Васько в цю хвилину підняв на палиці вбиту гадюку й крикнув:

— О! Дивіться!

Задьора заверещав од радості й почав лупити Посмітюху кулаком в спину.

— Тю, та йди ти к чорту! От крендель! Бо як дам...

— Васю! Кидай її вниз! Кидай, знаєш, униз, ми її там найдемо. Кидай, Васю!

Васько, немов милуючись, ще якийсь час по-тримав чорне, як плетений гарапник, тіло на па-лиці, потім злегка підкинув його. Гадюка блис-нула лускою проти сонця і полетіла вниз.

Тоді Васько одгорнув кийком надгорілий кізяк

коло дірки, закачав рукав і всунув руку в дірку. І зараз же лице йому заблищало білими зубами й засміялось: він витяг руку, взяв карбованця в пальці й високо підняв його догори.

— Є, є! — закричав він і потряс рукою.

Задьора знов заверещав, од захвату сів верхи на Посмітюху і почав гоцати на йому.

— Та ти! Та Задьоро! Та йди к чорту, упадем обидва вниз!

Задьора метнувся до провалля.

— Васю! Стій, ми тебе будемо...

Але не договорив: Васько вже перебирав руками, підпихався ногами і, як по блокові, швидко підсувався вгору. Ну, не дурно ж він мав п'ятірку за гімнастику, а за «поведеніє» — три.

Але як він піднявся вже до самої гори, тут і Задьора, і навіть Посмітюха схопили його за руки й витягли на землю. Васько ліг, одкотився далі од провалля й вииняв з кишені рубля. Лице йому сіяло, очі блищали; сіяв і блищав карбованець, а разом з ним сіяв і Задьора.

— Що, Посмітюхо,— взявся в боки Задьора,— пропали твої черно-рябі? Га? Пропали? А що? Ага! А ми таки достали рубля! А що?

VIII

Посмітюха нетерпляче пацнув Задьору ногою і, удаючи дуже заклопотаного, сердито сказав:

— Та одчепись ти!.. Тут он біда случилась, а ти з своїм рублем. У Микиші картуза зняли.

Задьора враз перестав сміятись, а Васько повернувся до Посмітюхи всім тілом і навіть сів.

— Хто? Коли?

— Та оце...

В цей момент за кущами зачувся плач,— то плакав Микиша. Він виліз з-за куща й став кроків

за два од Задьори. Рожева сорочка його була роздерта на плечі, голова без кашкета, жовте волосся з білими кінчиками стирчало на всі боки. А по пухлих, засмажених щоках рясно котилися сльози й забігали у рот. Микиша облизував їх язиком, знов кривив губи й гірко, мовчки плакав.

Виявилась така історія. Посмітюха й Микиша пообідали собі дома, розстарались хліба, тарані, зеленої цибулі й пішли знов на гору. Ну, нічого, ішли собі. Та пішли не по Садовій а через городи. Ну, нічого, ішли собі. А там у того Шевчука такий ловкий агрус росте. І під самісіньким парканом, так що в щілину видно. Ну, чорт його зна, нікого не видно було. Полізли. Та тільки до куща, а тут звідки й узявся сам Шевчук. Жилетка розстебнута, у руках здоровенна гілка. Як вхопив Микишку за шию та й підняв на аршин од землі. Он сорочку геть-чисто подер на плечі.

Тут Микиша заривав у весь голос і облизував губи. Ну, а потім той масалка зняв з Микиші картуза й перекинув Микишу через паркан. Трохи не вбив.

І знов Микиша заплакав вголос. Але рукавом сліз не втирав, бо од сліз дуже линияє сорочка.

Сам Посмітюха встиг утекти. Але як тепер Микиші додому йти без картуза? Картуз зовсім новенький, на свята куплений; мати ж його вб'є тепер.

Тут Микиша вже сів на землю, уткнув лице в траву й так заплакав, що Задьора весь скривився, почав зітхати й неспокійно переступати ногами, от-от заплаче.

Васько стиснув ниточкою губи, спинив пальцем кузочку, що лізла під його, й помалу спитав:

— А скільки... той... скільки стоїть картуз?

— Казав Микиша, дев'яносто п'ять копійок. Так, Микишо?

Микиша трохи затих, зібрався з силами й глухо з трави сказав:

— Та-ак...

І знову почав плакати.

Васько подражнив пальцем кузочку, потім помалу підвівся і, не дивлячись ні на кого, сказав:

— Ну, ходім...

— Куди?

— Та до Шевчука. Нехай картуза оддасть.

— Ну, оддасть він тобі... Ого! Такий крендель, якраз.

— Так заплатимо ж...

І Васько показав карбованця.

— Ну, як так... Микишо, вставай! Годі плакати, картуз буде.

Микиша помалу встав. Сльози розмазались по всьому лиці, й на нього поналипало з землі. Ну, коли буде картуз, то можна й сорочкою вже втертись. Микиша мазнув одним рукавом, нап'явши його на кулак, потім другим, обливав решту сліз, підтягнув носом і пішов за всіма.

Шевчук, справді, був у розстебнутій жилетці. Він сидів на призьбі й щось стругав кривим, як серп, садовим ножиком. Біля нього лежала руденька, з сивим хвостом і вухами собачка, в якої від старості видно було зуби. Коли хлопці ввійшли в двір, вона тільки встала, хрипнула разів зо два та й лягла коло самих ніг хазяїна. На призьбі лежав новенький синій Микишин картуз.

Шевчук глянув на Васька з-під сивих, суворих, кошлатих брів, наче з-під куців визирнув, і сказав:

— А що скажете? Цить, Дамка, на место!

Дамка й не думала гавкати й сама сиділа на «месті», — він, мабуть, здавна звик так говорити до неї.

Васько вийняв карбованця з кишені і, мнучи його в пальцях, сказав, похиливши голову.

— Ви зняли оце картуза з одного хлопчика?

— Ну, то що?

— То оддайте. От гроші.

І Васько, не дивлячись на діда, простягнув новенького карбованця.

Дід Шевчук зміряв його очима й сказав:

— Цить, Дамка! А ти ж йому хто, брат старший, мабуть?

— Ні, так... Товариш.

— А де ж ти гроші взяв?

— Та... Оддайте, діду...

— Скажи, де взяв гроші, то оддам. А може, ти вкрав?

Васько твердо глянув на діда, потім перевів очі на його жилетку з жовтими, мідними, як у циган, бурубубульками замість гудзиків і басом сказав:

— Бабуся на празник подарувала.

— Хм... Так... — мугикнув дід і забув сказати: «Цить, Дамка». — Така-а, значить, історія. Так ти це викупити хочеш?

Васько хитнув головою й став дивитись на Дамку. В неї од очей ішли вниз по мордочці аж до зубів мокрі сліди от старечих сліз.

— Так-так... А як тебе звать?

— Васько.

Дід узяв з призьби картуза, потер його рукавом своєї сорочки і простягнув Васькові.

— Ну, Васько, бери ж картуза та тікайте, а то нацькую собаками. Цить, Дамка! Та щоб я вас більше коло агрусу не бачив. А гроші сховай у кишеню. Кругом марш! Дамка, на место!

Васько взяв картуза, постояв трохи, сказав шепотом: «Спасибі!» — й помалу пішов назад.

— Спасибі, діду! Більше не будемо красти у вас агрусу! — дзвінко сказав Задьора і, озирнувшись на Дамку, додав: — Дамка! На место.

Дамка не ворухнулась, а дід Шевчук дивився дітям услід як з-під стріхи, і в старих очах його

чи сонце, чи сміх блищали, того Дамка розібрати не могла, бо погано бачила.

А коли Васько увечері прийшов додому і його спитали: «А карбованця профиськав?» — він вийняв його з кишені, притулив до щоки й сів близько-близько до бабуні. Від бабуні пахло все так само житнім хлібом, клунею і широким соняшним степом.

ЗМІСТ

ФЕДЬКО-ХАЛАМИДНИК

5

КУМЕДІЯ З КОСТЕМ

33

БАБУСИН ПОДАРУНОК

49

Літературно-художественне видання
Винниченко Володимир Кириллович
ФЕДЬКА-СОРВАНЕЦЬ

Розповіді
(На українській мові)

Для молодшого і середнього шкільного віку

Художник
Ильчинська Людмила Вікторівна

Київ «Веселка»

Художній редактор Д. П. Присяжнюк
Технічний редактор К. П. Дворська
Коректори Л. О. Ювац, Н. П. Романюк

ИБ № 5925

Здано на виробництво 24.05.91. Підписано до друку 20.08.91.
Формат 84 × 108/32. Папір друкарський №2. Гарнітура
Таймс. Друк високий. Умови друк. арк. 5,04.
Умови фарб.-відб. 5,46. Обл.-вид. арк. 3,71.
Тираж 150 000 пр. Зам. 1-1976. Ціна 65 к.

Орден Дружби народів видавництво дитячої літератури
«Веселка»,
254655, Київ, МСП, Мельникова, 63.

Головне підприємство республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфкнига», 252057, Київ, вул. Довженка, 3.

Винниченко В. К.

В48 Федько-халамидник: Оповідання: Для мол. та сер.
шк. віку / Худож. Л. В. Ильчинська.— К.: Веселка
1991.— 96 с.: іл.

ISBN 5-301-01338-6

Творчість відомого українського письменника, дуже популярного в 20-ті
нинішнього століття, після довготривалої перерви повертається до сучасного
така.

Найвищим достоїнством оповідань, які складають цю книгу, є незвичайна
стильність, глибоке проникнення в дитячу психологію, різноманітність характерів
леньких героїв.

В 4803640101—206 БЗ—14—11.91
М206(04)—91

ББК 84

65 к.

